

Hrvatska kao Balkan u umreženoj Europi: studenti na razmjeni i medijske predodžbe o Hrvatskoj

Strelar, Ružica

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:871670>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-20**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET POLITIČKIH ZNANOSTI
DIPLOMSKI STUDIJ NOVINARSTVA

Ružica Strelar

Hrvatska kao Balkan u umreženoj Europi:
studenti na razmjeni i medijske predodžbe
o Hrvatskoj

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2017.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET POLITIČKIH ZNANOSTI
DIPLOMSKI STUDIJ NOVINARSTVA

Hrvatska kao Balkan u umreženoj Europi: studenti na razmjeni i medijske predodžbe o Hrvatskoj

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc.dr.sc. Zlatan Krajina

Studentica: Ružica Strelar

Izjavljujem da sam diplomski rad *Hrvatska kao Balkan u umreženoj Europi: studenti na razmjeni i medijske predodžbe o Hrvatskoj*, koji sam predala na ocjenu mentoru doc. dr. sc. Zlatanu Krajini, napisala samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obaveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekla ECTS bodove. Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivala etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16. - 19. Etičkoga kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Ružica Strelar

1. UVOD.....	1
2. REGIJA KAO POLJE ZNAČENJSKE BORBE.....	3
2. 1. BALKAN KAO EUROPSKO STRAŽNJE DVORIŠTE.....	6
2. 2. POLOŽAJ HRVATSKE U OKVIRU BALKANA.....	9
2. 3. PREOBRAZBA HRVATSKE U EUROPSKU ZEMLJU.....	10
2. 4. PROGRAMI STUDENTSKIH RAZMJENA KAO MEHANIZMI STVARANJA NOVIH ZNAČENJA.....	11
3. ISTRAŽIVANJE.....	14
3. 1. METODOLOGIJA: DUBINSKI INTERVJU.....	16
3. 2. "OČEKIVAO SAM MODERNE AUTOMOBILE, A VIDIO SAM SAMO LADU I ZASTAVU YUGO".....	17
3. 3. HRVATSKA KAO ZEMLJA KOJA IZNENAĐUJE.....	20
3. 4. AUTO-OKCIDENTALIZAM KOD INFORMATORICA IZ NJEMAČKE I AUSTRIJE.....	22
3. 5. USPOREDBA SA IRSKOM I ŠPANJOLSKOM: KRITIČKI POGLED.....	25
4. ZAKLJUČAK.....	29
5. LITERATURA.....	31
6. SAŽETAK.....	34

1. UVOD

Ovaj rad istražuje percepciju Hrvatske kao zemlje Balkana iz perspektive stranih studenata i studentica na razmjeni. Prije svega istražuje se konstituiranje identiteta balkanske regije kao odrednice hrvatskog nacionalnog prostora. Ta povezanost upućuje na značenjske borbe u koje su uključeni i studenti i studentice na razmjeni. Studenti i studentice koje su došle na razmjenu, nisu došle potpuno lišene predrasuda o Balkanu. Te predrasude koje su donijele sa sobom iz svojih sredina u susretu s novom sredinom aktiviraju ne uvijek ili sasvim nova značenja. Također, pregovaranje identiteta pretpostavlja i način na koji se stvara dominantna ideologija. Sukob oko određivanja identiteta vodi se kroz sukob oko značenja.

Kada se odredila regija kao polje borbe oko značenja, dolazimo do dijela rada koji problematizira konkretno područje, točnije Balkan. Prije svega je potrebno geografski definirati koje područje Balkan zauzima, da bi se kasnije moglo definirati značenjsko područje. Geografski gledano, Balkan zauzima područje koje na prvi pogled izgleda kao da predstavlja poluotok. Stoga se u prvim spominjanjima Balkana kao područja on određuje kao poluotok, iako se malo pomnijim promatranjem ta odrednica treba u potpunosti odbaciti. O tome će više biti riječi u poglavlju čiji se dio bavi upravo Balkanom kao geografskim pojmom. U istom tom poglavlju se daju obrisi Balkana kao političkog prostora. Identitet Balkana proizlazi iz konstituiranja identiteta Europe. Europa se, između ostalog, identificira kao suprotnost Balkanu. Ali ne samo Balkana, već i kroz suprotnost prema ostalim identitetima regija, ali i kultura. Kao što će u radu biti objašnjeno, konstituiranje identiteta događa se uvijek u suprotnosti sa drugim identitetima.

Kako bi se jasnije mogli odrediti identiteti i hegemonijski odnosi, uvodim pojam orijentalizma, koji implicitno nagovještava i pojmove balkanizma, te okcidentalizma. Svi ovi pojmovi označitelji su za diskurzivne prakse kojima se uspostavljaju odnosi moći. Pojam orijentalizma, kako će kasnije biti objašnjeno, je pojam koji nam govori o stereotipovima kakve Zapad koristi da bi opisao Istok. Govori nam o uspostavljanju dominacije nad "slabim" Istokom koji zbog svoje *drugosti* treba Zapad da ga vodi i učini što je više *zapadnim*. Balkanistički diskurs je sredstvo za uspostavu jasnih hegemonijskih odnosa. Zapadna Europa sada više ne gradi svoj identitet na vlastitom razlikovanju od dalekog Orijenta, već se više okreće vlastitom *stražnjem dvorištu*¹.

Hrvatska kao dio tog *europskog stražnjeg dvorišta*, nakon raspada Jugoslavije sve se žustrije i snažnije želi odvojiti od, ne samo regije, već i od samog pojma Balkana. Ako se opet vratimo na geografske oznake, možemo reći kako u područje Balkana ne ulazi cijeli teritorij Hrvatske.

1 prema naslovu knjige Marka Almonda *Europe's Backyard War: The War in the Balkans* (1994.)

Međutim, kada se Hrvatsku označava u geopolitičkom smislu, Balkan jest referentni okvir. No, može li se Hrvatsku svrstati isključivo u regiju Balkana ili ona ipak u diskursu pretendira na mjesto koje povezuje Zapadnu Europu i Balkan, pitanje je na koje ću pokušati odgovoriti u ovom radu.

Na kraju teorijskog dijela još će biti objašnjeni programi studentske razmjene u okviru širenja europskog identiteta na području čitave Europe, pa tako i Balkana. Postavlja se argument da su, između ostalog, programi studentske razmjene jedni od mehanizama, s jedne strane europeizacije zemalja koje nisu dio Europske unije, a s druge strane jačanja europskog identiteta.

Drugi dio rada isključivo je posvećen empirijskom istraživanju. Istraživanje je uključilo studentice i studente iz sedam različitih zemalja. Metoda koja je korištena za istraživanje je dubinski intervju. Kroz istraživanje sam pokušala doznati što studenti na razmjeni na Sveučilištu u Zagrebu misle o Hrvatskoj, gdje bi ju smjestili u smislu regije i kako ju uspoređuju sa zemljom iz koje dolaze. Cilj ovog istraživanja nije pokazati što cijela studentska populacija koja dolazi u Hrvatsku na razmjenu misli o Hrvatskoj kao zemlji Balkana, već je cilj, kroz diskurzivnu analizu intervjua, ukazati na koji način se borbe oko značenja Balkana prezentiraju u diskursu stranih studenata. Radi preglednije prezentacije analize intervjua, ovaj dio rada je, ako se izuzme poglavlje o metodi, podijeljen na četiri poglavlja. Studenti i studentice su grupirani na temelju sličnosti stavova o Hrvatskoj kao zemlji Balkana, ali i pokušaja identifikacije s novim prostorom s kojim su se susreli. Interpretacija rezultata je, prije svega, povezana sa idejama balkanizma i okcidentalizma, a posljedično i sa idejom stvaranja novih značenja kroz značenjsku borbu.

Što se intervjuiranih studenata i studentica tiče, programi studentske razmjene čini se da su poslužili učvršćivanju europskog identiteta. Ulazak Hrvatske u Europsku uniju utjecao je na redefiniranje balkanskog i europskog identiteta na području Hrvatske, ali i identiteta istočnije pozicioniranih susjednih zemalja. Ovo se može potkrijepiti činjenicom da kod intervjuiranih studentica i studenata ne postoji eksplicitan balkanistički diskurs kada opisuju Hrvatsku. S druge strane, kada Hrvatsku uspoređuju sa drugim zemljama u regiji, paralele povlače sa Srbijom. U tom uspoređivanju Srbija zauzima značenjski prostor Balkana, dok Hrvatska zauzima značenjski prostor Europe. Sukladno tome, ali i stereotipovima koji opisuju Europu i Balkan, Hrvatska im je prihvatljivija od Srbije. Kao opravdanje za takav dojam navode činjenicu da je Hrvatska dio Europske unije, dok Srbija nije.

U sljedećim poglavljima bit će detaljnije objašnjene i razrađene tvrdnje iznesene u ovom uvodu.

2. REGIJA KAO POLJE ZNAČENJSKE BORBE

U konstituiranju identiteta uvijek su posrijedi borbe moći. Kada se, primjerice želi odrediti identitet nekog manjeg prostora, on će se konstituirati kroz odnos sa identitetom većeg prostora. Odnosno, identitet većeg prostora konstituirat će se kroz razlike od manjeg prostora. U geopolitičkom kontekstu, konstituiranje identiteta regija važno je za održavanje hegemonijskih odnosa. Hegemonijski odnosi definiraju se kroz borbe značenja. One su diskurzivne i uvijek se vode kroz odvajanje i razlikovanje. Oni koji su u poziciji moći uvijek će biti ti koji proizvode značenje. Osobito će to biti tako kada se govori o značenju pojma regije. Kako se značenja određuju u suprotnosti sa drugim značenjima, tako se i identiteti regija određuju u suprotnosti sa identitetima (prema Hall, 2006: 361) drugih regija. U reprodukciji značenja, s druge strane uvijek će se dogoditi subjektivni moment. Ovo se može usporediti s idejama koje su dio medijskih studija. U medijskim studijama taj subjektivni moment je onaj o kojem govori birminghamska škola, prije svih David Morley. On kritizira Screen teoriju koja pretpostavlja da su publike te koje pasivno primaju značenja koja im je tekst namijenio. Morley (prema Mooresu, 1994.) smatra kako publike, odnosno primatelji značenja, ta značenja ne primaju pasivno, već ih konzumiraju, odnosno u reprodukciju ugrađuju svoje subjektivnosti, pa se značenja mijenjaju. Na ovaj se način oni koji nisu u pozicijama moći, na neki način odupiru dominantnoj ideologiji. U nekim je slučajevima to jasno osviješteno, u nekim nije, kao što će kasnije biti prikazano u dijelu koji se bavi analizom intervjua.

Ovom radu je važna konstrukcija identiteta Europe, odnosno Europske unije. Kao što je ranije rečeno, značenja, ali i identiteti se određuju u suprotnosti prema drugim značenjima, odnosno identitetima. Europa svoji identitet gradi u diferenciranju od Balkana. S druge strane, "nedavna politika europske zajednice, kao odgovor na primjećenu prijetnju 'kokakolonizacije', nastoji promovirati i razvijati osjećaj europskog identiteta, u kojem je jedinstvo cilj, a informacije/kultura (za koju se smatra da posjeduje efekt 'homogenizacije', Schlesinger, 1987:220 prema Morley i Robins, 2002: 44) su sredstva da se to ostvari" (Morley i Robins, 2002: 44). Europa, odnosno Europska unija čini se da osjeća prijetnju svojem identitetu. 'Kokakolonizacija' je očita aluzija na SAD. SAD, kao federativna država, ima svoj identitet koji se ovdje prikazuje kroz simbol popularne kulture poznat u svijetu. Dok je Europska unija samo to, unija nacionalnih država. Svaka država vodi vlastitu nacionalnu politiku i donosi svoje zakone, te vodi vlastitu vanjsku politiku. S druge strane, SAD su u svojoj vanjskoj politici, ako ih promatramo kao pandan Europskoj uniji, jedinstvene. Ono što je još zanimljivo i na što Morley i Robins ovdje aludiraju jest kolonijalizam. Ono što je nekada Europa činila SAD-u, sada SAD čini Europi. Dok se u doba prvih kolonizatora koristilo čisto fizičko nasilje nad "novim svijetom" kako bi se nametnule "europske vrijednosti", a

samim time i nova značenja, danas se Europi događa simboličko "nasilje" koje stiže sa prostora bivše kolonije. SAD je očito kroz simbole popularne kulture izgradio jasan identitet i u pohodu je na bivšeg kolonizatora. Kada se sve to uzme u obzir, Europi je stvaranje vlastitog identiteta težak posao jer on mora biti dovoljno širok da obuhvati razne identitete raznih nacionalnih država. Ti identiteti ne uključuju samo različite kulture, oni prije svega uključuju različite jezike. Morley i Robins (2002.) spominju Saussurea i njegov argument da u domeni jezika postoje samo razlike. To znači da su značenja konstruirana kroz međusobnu suprotnost, te da ne postoji značenje *po sebi* u kantovskom smislu. Morley i Robins su isti princip primjenili na analizu kulturnih identiteta: "Umjesto da analiziramo kulturne ili (nacionalne) identitete jedan po jedan i onda, posljedično (kao mogući potez) razmišljamo o tome u kakvom su međusobnom odnosu (kroz relacije savezništva ili suprostavljanja, dominacije ili podređenosti), moramo vidjeti kako su ti 'identiteti', u saussureovskim terminima, konstituirani u i kroz njihove međusobne odnose" (Morley i Robins, 2002: 45). U nastavku Morley i Robins navode kako smatraju da se europska kultura mora promatrati u relaciji sa ostalim kulturama, jer, kao što je ranije spomenuto, identitet se konstituira kroz razlike.

Između ostalog, Europa svoj identitet mora graditi na odvajanju od Balkana. Tako Zapad, pa na kraju i Europa iz koje je Zapad "potekao", ima potrebu da definira sebe kroz negativne relacije sa pojedinim svojim dijelovima. Perpetuirajući ideju da je Balkan opasan i da ga se treba stalno nadgledati, kontrolirati, europeizirati, sam taj prostor postaje nestabilan, neizvjesan, uvijek na rubu sukoba. To bi se moglo nazvati samoispunjajućim proročanstvom. Regionalizacija služi da bi se odnosi moći mogli izmjeriti, da bi se moglo "prstom pokazati" tko je to tko ruši stabilnost, tko se izdvaja, tko ne igra igru čija je pravila nametnuo Zapad. Kao što kaže Dimitar Bechev (2004:77), samu ideju regionalizma karakterizira neodređenost, maglovitost i zapravo pojmovna praznina. Regionalizam jest prazan označitelj, u laclauovskom smislu, jer u različitim kontekstima može značiti različite stvari. Regija se ne može točno odrediti jer u prirodi ne postoje jasne granice koje bi vidljivo određivale gdje jedna regija završava, a druga počinje. Koje su odlike jedne regije, a da ih susjedna nema? Kako odvojiti dvije regije? Jednako kao što su identiteti stalno miješanje različitih karakteristika, koje su vrlo često međusobno kontradiktorne, tako je i kod određivanja regija teško točno i bez pogreške nabrojati karakteristike jedne regije kako bi je odvojili od druge. Kada je riječ o Balkanu, Bechev (2004.) smatra kako bi se balkanski identitet, kao regionalni identitet, mogao objasniti kroz tri glavne ideje koje svoje izvorište nalaze u teorijama nacionalizma: primordialističku, kontinualističku i konstruktivističku (Bechev, 2004:81).

Primordialistička ideja počiva na razumijevanju da je "regionalni identitet odraz skupa sličnosti

koje su povezane sa društvenom psihologijom, prevladavajućim obiteljskim strukturama, jezikom, zajedničkim pogledima na svijet i slično" (Bechev, 2004:81). Prema ovoj ideji, "Balkanski poluotok je tisućljetni kulturološki prostor i dio je 'prve Europe' klasične antike" (Bechev, 2004: 81). Iako je prostor Balkana, prostor koji je služio za širenje antičke civilizacije prema sjeveru, ovakvi esencijalistički iskazi o primordijalnosti izbjegavaju bilo kakvu mogućnost kritike jer se odnose na oznake identiteta kao na nešto što nastaje izvan vremena i prostora, pa tako i konteksta. Ova ideja pretpostavlja da su regionalni identiteti fiksni i nepromjenjivi, da su regije točno određene svojim povijesnim, antičkim postojanjem. Ideju da jedan monolitni *nadidentitet* definira pojedinu regiju opovrgava činjenica da se karakteristike nekog "regionalnog identiteta" protežu i van te određene regije. Kada bi se ovako definirala regija propustilo bi se uzeti u obzir ne samo kulturološke promjene koje svaka regija prolazi, već i one geološke.

Druga, ranije spomenuta ideja je ideja kontinualizma. Ona se bazira na nastojanju da se pokaže kako su prostori pojedine regije, prvenstveno Balkana, povezani povijesnim kontekstom. Prvenstveno se to odnosi na utjecaj Turskog carstva. S ovom se idejom može povezati ideja da su "balkanske zemlje manje-više međusobno zamjenjive, da se ne mogu razlikovati jedna od druge, da postoji lako uočljiva tipologija politike i povijesti koja vrijedi za cijeli Balkan i da postoji balkanski etnički ili rasni "tip" (Fleming, 2001: 12). Kod ideje kontinualizma, ali i ranije spomenutog primordijalizma, radi se o promatranju regije iznutra. Ideja koja obrnuto reflektira ideju kontinualizma i primordijalizma je ideja o međusobnoj zamjenjivosti zemalja Balkana. Ideja kontinualizma, ali i ranije spomenuta ideja primordijalizma pretpostavlja jedinstvo prostora, u ovom slučaju Balkana. Kako kaže Bechev (2004.), zemlje koje su nastajale nakon pada Turskog carstva, imale su tradiciju međusobne interakcije u pozitivnom ili negativnom smislu. Zanimljivo je kako se koncentracija usmjerila na zemlje Balkana, kao da je jedino područje koje je povijesno bilo prošarano raznim bitkama, mijenjanjem granica carstava i država. Usporediti se može sa bilo kojim područjem u Europi u vrijeme nastajanja prvih država. Susjedi komuniciraju sa susjedima, pa to čine i susjedne zemlje međusobno, tu nema ništa neobično. Bechev (2004.) kaže kako zagovaratelji primordijalizma i kontinualizma promatraju Balkan kroz stabilne i nepromjenjive identitete.

Treća ideja kroz koju se mogu promatrati regionalni identiteti jest konstruktivizam. Konstruktivistički pogled temelji se na ideji da je regionalni identitet konstruiran kroz ono što ljudi, političari i države utisnu u područje na kojem žive. Regionalni identitet jest ono što populacija koja živi na određenom području utisne u identitet tog područja kroz kulturu i povijest. Ova ideja se oslanja na simboličkim značenjima. Kroz kulturu simboli koji tvore značenjsko polje neke regije s jedne je strane približavaju drugim kulturama i regijama, a s druge, odvajaju i omeđuju. Sama ideja

regije već pretpostavlja razlikovanje, ograničavanje, a na kraju i konstruiranje odnosa moći. Oni koji određuju gdje se koja regija nalazi i kako ju okarakterizirati jasno stoje u poziciji moći. Taj konstantni sukob nadređenih i podređenih, prvenstveno kroz diskurzivne prakse, proizveo je stereotipizaciju onih koji nisu u poziciji moći, a posljedično i onih koji to jesu. Regionalizacija je jedan takav mehanizam konstruiranja identiteta određenih geografsko-političko-kulturnih prostora.

Konstruiranje identiteta važno je za daljnju raspravu ovog rada. Ono oko čega se vode značenjske borbe na svim društvenim poljima, pa tako i u regijama jesu upravo identiteti. Kroz konstruiranje identiteta konstruiraju se odnosi moći koji diktiraju stvaranje dominantne ideologije. Iduće poglavlje se bavi odnosom Europe i Balkana kroz geografsku, političku i kulturnu poziciju.

2. 1. BALKAN KAO EUROPSKO STRAŽNJE DVORIŠTE

Što je Balkan? Kako ga definirati? Je li to geografski, politički ili kulturni pojam? Literatura koja se bavi tematikom Balkana povezuje ova tri pojma. Balkan jest i geografski i politički i kulturni pojam. Ako govorimo o geografiji, Balkanskim poluotokom bilo je nazvano područje na jugu Europe koje je omeđeno Crnim, Mramornim, Egejskim, Jonskim i Jadranskim morem, dok mu je, s druge strane, kopnena granica prilično nejasna. Iako je naziv dobio po planinskom masivu u Bugarskoj, cijeli masiv, prema nekim teoretičarima, ne ulazi u opisano područje. Zanimljivo je to nastojanje da se baš ovaj dio Europe odijeli kao zasebna cjelina, kao dio koji zapravo i ne pripada Europi, već je tu da smeta, radi probleme. Balkan kao poluotok zapravo, u geografskom smislu ne može postojati. Kada se izmjere granice 'poluotoka', jasno se vidi da je njegova kopnena granica, ako ju je uopće moguće definirati, duža od njegove vodene, odnosno morske granice.

Sama povijest naziva *Balkan* preopsežna je za ovaj tip rada. Međutim, kako bi se dobio jasniji uvid u ono što slijedi u ovom radu, potrebno je, pa makar i kratko spomenuti od kuda dolazi sama riječ i na koji se način ustalilo njeno korištenje u svakodnevnoj komunikaciji. Prvi je put riječ Balkan na Zapadu upotrijebio britanski pisac John Morritt u pismu svojoj sestri 1794. kada je putovao Europom u potrazi za antičkim ruševinama. (Todorova, 2015.) Gotovo svi njegovi prethodnici, kao i oni koji su došli nakon njega, upotrebljavali su antički naziv Hem za planinu koja se proteže na prostoru današnje Bugarske. Naziv koji se još upotrebljavao za tu planinu jest i Stara Planina. Kako spominje Marija Todorova, kroz cijelo osamnaesto stoljeće Balkan i Hem upotrebljavali su se naizmjenično kako bi označili planinu. Na kraju, točnije u prvoj polovici devetnaestog stoljeća, se dogodilo da je riječ Balkan potpuno istisnula riječ Hem. (Todorova, 2015.) Kao posljedica toga,

prvi koji je skovao i upotrijebio naziv "Balkanski poluotok" jest August Zeune, njemački zemljopisac 1808. godine. A 1827. godine po prvi puta riječ Balkan ne koristi se samo za planinski masiv, već za cijelo područje omeđeno ranije spomenutim morima na jugu, te na sjeveru linijom koja spaja Odesu na Crnom moru, te Trst na Jadranskom moru. (Todorova, 2015.)

Kada se govori u kontekstu političkog značenja, Balkan kao regija dobiva obrise na prijelazu iz devetnaestog u dvadeseto stoljeće. Iako je političko značenje usko povezano sa geografskim, danas kada se u tom smislu govori o Balkanu obično se taj naziv odnosi samo na neke zemlje. Te zemlje su: Albanija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Crna Gora, Hrvatska, Kosovo, Makedonija, Rumunjska i Srbija, kao i Turska i Grčka, ali sa malo drugačijim značenjem. Kada je riječ o Grčkoj i Turskoj diskurs se ponešto mijenja. U slučaju Grčke to bi moglo biti zbog već duboko ukorijenjene ideje o "kolijevki civilizacije" i mjesta rođenja suvremene Europe. Kada se govori o Grčkoj, osim za vrijeme posljednje ekonomske krize (Krajina, 2016.), rijetko kad je se svrstava u politički i kulturološki kontekst sa ostalim zemljama susjedstva. Što se, pak, Turske tiče, taj se diskurs ponešto zaoštava. Za razliku od Grčke, Turska je Europi, povijesno i politički, pojam nestabilnosti. Iako se Europa koja diskurzivno oblikuje značenje Balkana, puno češće nalazila u krvavim i nasilnim sukobima u samoj svojoj srži tokom srednjega vijeka. Taj mit o nestabilnosti Balkana i ideja da je upravo taj, imaginarno stvoreni prostor, kriv za sve ono loše što se u samoj Europi događa, zapravo je refleksija onoga što sama zapadna Europa misli o sebi. Ako pogledamo povijesno, problem Europe nije bio "onaj Drugi", već sama Europa. Bilo je potrebno konstruirati Drugoga kako bi se prebacila odgovornost i fokus sa vlastitih problema. U početku su to bili ljudi koji nisu živjeli na europskom tlu, kasnije su to postali oni koji su tu, ali su drugačiji. Da bi se razumio kontekst stvaranja "Drugoga", treba pojasniti odakle dolazi ta želja za, prije svega, kulturološkim odvajanjem Europe od ostatka svijeta.

Diskurs koji Zapad, tj. zapadna Europa koristi kako bi legitimirala sebe i svoje postupke u raznim društvenim kontekstima, je diskurs stvaranja Drugog i drugačijeg. U tom kontekstu prvo se javlja derogativni pristup ljudima i kulturama koje su drugačije od one europske, koja si je dala za pravo proglasiti se meritornom u konstruiranju svjetskih, kako političkih, tako i kulturoloških odnosa. Taj je pristup, odnosno diskurs, nazvan orijentalizmom. Orientalizam je diskurzivna praksa koja se koristi kako bi se Zapad, odnosno Europa legitimirala kao ona Prva, Ispravna i Stvarna. Takav je diskurs prvi put ogoljen i osviješten u knjizi Edwarda Saida "Orientalizam" iz 1978. godine. Prvi put je dovedena u pitanje ispravnost i opravdanost kako diskurzivnih praksi, tako i postupaka Zapada prema Istoku. Teorija je rođena na ideji Drugoga i drugačijega. Na ideji misticizma i romanticizma gdje je Istok bio viđen kao pomalo divlji, ali zanimljiv, kao prostor koji se mora

pripitomiti, kojeg je potrebno ukrotiti: "Orijent je gotovo bio europski izum, te je od antike bio mjesto romantike, egzotičnih stvorenja, nezaboravnih uspomena i krajolika, izvanrednih iskustava" (Said, 1978: 1). Posebno je zanimljivo kako je Istok, odnosno Orijent bio viđen prvenstveno kroz ženu koju je opisao Flaubert kada se u Egiptu sastao sa jednom kurtizanom koja "nije govorila o sebi, koja nije nikad predstavljala svoje osjećaje, prisutnost, povijest. *On* je govorio o njoj i *on* ju je predstavljao (Said, 1978: 6). On, kao bogati muškarac, koji dolazi sa Zapada. Balkan je pak viđen kroz prizmu divljeg muškarca: "[S]tandardni balkanski muškarac neuljuđen je, primitivan, grub, okrutan i, bez iznimke, čupave kose" (Todorova, 2015: 33). Balkanistički je diskurs, za razliku od orijentalističkog fokusiran na muškarca. O ženama se ili ne govori, ili se govori u kontekstu "muških" karakteristika. Osim očite mizoginije patrijarhalnog Zapada prema feminiziranom "drugačijem" Istoku, Zapad je oduvijek imao potrebu da spašava, iako je to "spašavanje" svaki put završilo velikim ljudskim žrtvama.

Za razliku od Orijenta koji je bio zamišljen kao mističan i romantičan, Balkan je pobuđivao sasvim drugačije osjećaje. Balkan se nije trebalo otkriti, jer je cijelo vrijeme tu, uz sam rub *prave, civilizirane* Europe, već ga se trebalo ukrotiti. Da bi ga se moglo ukrotiti, trebalo ga se prvo izmisliti. Kao što je ranije spomenuto, regije kao stvarni, vidljivi entiteti sa specifičnim i neponovljivim karakteristikama ne postoje. Kako u osamnaestom stoljeću, a i ranije, tako i danas. Balkan je uvijek bio viđen kao "bure baruta" koje može svakoga časa eksplodirati: "Metafora o poluotoku kao bure baruta [...] predstavila je poluotok kao izvor nestabilnosti, prijetnju vanjskom svijetu, više nego žrtvu [sukoba]" (Goldsworthy, 2002: 27). U kontekstu događanja neposredno nakon raspada Jugoslavije, ovakva karakterizacija prostora, odnosno regije Balkana omogućila je Europi, ali i ostatku zapadnog svijeta da si opravda kasnu intervenciju u sprečavanju sukoba.

Sada kada je Zapad dobio svoje ogledalo u Istoku, a Europa svoje u Balkanu, Balkan i Istok moraju dobiti svoja. Ako su u srži Orijentalizma i Balkanizma predrasude o zemljama istočnije od središta Europe (kako kulturološkog, tako i geografskog), bilo je neizbježno da se formira diskurs tih istih istočnih zemalja o Zapadu koji se jednako temelji na predrasudama. Dakle, kao reakcija na Orijentalizam, javlja se Okcidentalizam. Okcidentalizam počiva na ideji koja u svojoj suštini nosi pitanje kakvu predodžbu orijentalizirane zajednice imaju o onom koji ih je okarakterizirao kao Orijent. Termin je skovao Lamont Lindstrom. On objašnjava kako će koristiti "termin auto-orijentalizam za diskurs orijentaliziranih o samima sebi. U toj shemi, okcidentalizam je, stoga, diskurs orijentaliziranih o Zapadu. Ono što su Carrier i ostali nazivali okcidentalizmom, ja ću nazvati auto-okcidentalizmom – diskursom Zapada o samom sebi (i taj termin bi trebao zamijeniti moje korištenje okcidentalizma, iznad)" (Lindstrom, 2003: 35). Kod Carrieria i ostalih koje

Lindstrom spominje, ako se obrati pažnja na diskurs, može prepoznati *zapadnocentričnost*. To se očituje u načinu imenovanja diskursa koji bi se odnosio na stereotipove o Zapadu. Kod Carrieria i ostalih značenje riječi okcidentalizam, potpuno suprotno analogiji sa orijentalizmom, odnosi si se na diskurs Zapada o samom sebi, iako bi se trebalo odnositi upravo na diskurs Istoka o Zapadu.

Glavna tema sljedećeg poglavlja je Hrvatska i gdje se može locirati u okviru Balkana kao regije. Iako, prema ranije spomenutim geografskim granicama, Hrvatska ne ulazi u potpunosti u područje Balkana, ipak ju se, u geopolitičkom smislu, tamo svrstava. Pripada li ona tamo ili ne i u koji ju se simbolički prostor kultura i identiteta regija može smjestiti, je pitanje na koje odgovor nudi sljedeće poglavlje.

2. 2. POLOŽAJ HRVATSKE U OKVIRU BALKANA

Ako je Balkan kao regija određen zamišljenom linijom na kopnu koja se proteže od Odese na Crnom moru pa sve do Trsta na Jadranskom moru, on ne zahvaća cjelokupni hrvatski teritorij. Iako, kada se o Balkanu govori u kontekstu kulture ili politike, tada se regija proširuje čak i na Sloveniju. Kako je ranije objašnjeno, regija može biti geografska, kulturna, politička. Te se odredbe mogu promatrati u međuzavisnosti, ali i odvojeno. Ako se promatraju odvojeno, tada se i same zamišljene granice regije transformiraju, mijenjaju, proširuju ili sužavaju ovisno u kojem kontekstu se o regiji govori. Promatranje regije određene u jednakoj mjeri kulturnim, društvenim i geografskim karakteristikama za ovaj je rad relevantnije.

Hrvatsku možemo promatrati i kao zemlju koja pripada balkanskom identitetu, ali i kao zemlju koja pripada europskom identitetu. Hrvatska kao da stvara poveznicu između Europe i njenog neuglednog, manje voljenog brata Balkana. Ako se pogleda povijesni kontekst u kojem je prostor današnje Hrvatske bio pod raznim upravljačkim strukturama (od Mlećana, Austro-Ugarskog Carstva, pa i Turaka), ideja da ona ima potencijal nositi obilježja Istoka i Zapada nije posve promašena. Homi Bhabha (1996.) govori o prostorima koji se nalaze na područjima gdje jedna kultura prelazi u drugu. Smatra kako kulture imaju nešto što bi se moglo nazvati "međuprostor", koji nije dio niti jedne kulture koje se susreću, ali posjeduje dijelove svih kultura koje se susreću: "Ova 'polu' kultura, ova *djelomična* kultura, je kontaminirana, ali i predstavlja vezivno tkivo između kultura [...] u isto vrijeme [je] slična i različita [od drugih kultura]" (Bhabha, 1996: 54). Ovakvo shvaćanje pretpostavlja da postoje jasne odrednice i obilježja pojedinih kultura. Kako je točno određena kultura Europe, a kako Balkana? To je jedno od pitanja koje se postavlja kada se zemlje na, tkz. razmeđu kultura, označavaju kao zemlje koje su i tu i tamo, ali i niti tu, ni tamo.

U sljedećem poglavu bit će više riječi o približavanju hrvatskog identiteta europskome. Na koji način se Hrvatska želi odijeliti od Balkana i zašto je to odjeljivanje za nju važno. Kako se Europa postavila prema tom nastojanju i što znači kada se kaže *Zapadni Balkan*? Zemlje kao što je Hrvatska, perpetuiraju stereotipove o Balkanu kroz pokušaje da se odvoje od te regije i "pripoje" regiji koju se naziva Jugoistočna Europa. Naravno, to odvajanje, odnosno pripajanje ne mijenja geografsku poziciju zemlje, već ju samo u simboličkom smislu, kroz mijenjanje temeljnih postavki identiteta, približava, odnosno udaljuje od trenutne pozicije.

2. 3. PREOBRAZBA HRVATSKE U EUROPSKU ZEMLJU

Kada se govori o zemljama sa prostora Balkana, koristi se naziv Zapadni Balkan. Taj se termin češće koristi za zemlje prvenstveno nastale nakon raspada Jugoslavije. On označava, na simboličnoj razini, približavanje tih prostora, odnosno država, ideji Europe kao povezanog i jedinstvenog entiteta. Davanjem "prefiksa" *Zapadni* riječi *Balkan* aludira se da su zemlje koje se geografski nalaze "bliže" zapadnoj Europi razvijenije, prihvatljivije i civiliziranije od ostatka Balkana. Međutim, kako zemlje tog Zapadnog Balkana postaju članicama Europske unije taj se diskurs uključivanja, a s druge strane jasnog distingviranja, koristi za zemlje koje ostaju izvan njenih granica. Kao što je ranije rečeno, danas pojam Zapadnog Balkana obuhvaća uglavnom one zemlje koje su činile Jugoslaviju, a koje još nisu dio Europske unije. To povlačenje granica regije kroz diskurs još jednom pokazuje kako su granice regija arbitrarne i lako promjenjive.

Naziv koji je Europska unija koristila kada se govorilo o Hrvatskoj, ali i Sloveniji (*Zapadni Balkan*) pokušaj je Europske unije da termin Balkan malo odmakne od derogativnog značenja i približi identitetu Europe kao stabilne, jedinstvene, civilizirane regije. "Balkanistički diskurs koristio je [...] političkim ciljevima pogotovo u Sloveniji i Hrvatskoj, gdje su zagovaratelji nezavisnosti proklamirali europski identitet stavljajući sebe u suprotnu poziciju u odnosu na ostatak Jugoslavije, koja je bila označena kao 'Balkan' i u suprotnosti sa Europom" (Bakić-Hayden u Vaulasvirta, 2017: 27). Hrvatsko distanciranje od Balkana, čini se da je imalo utjecaj na percepciju Hrvatske u očima stranih studenata. Dok su, prema ovom istraživanju, ostale zemlje koje su činile Jugoslaviju, pojam Balkana integrirale u diskurs o vlastitom identitetu, bez posebnih ograda i inzistiranja pripadanju području *Mittleurope*. Ta integracija, čini se da samo potiče perpetuiranje ranije spomenutih stereotipova o Balkanu. U kasnijem dijelu rada, gdje se analizira ono što su informatorice i informatori govorile o svojim iskustvima Balkana, primjećeno je kako Hrvatska nije shvaćena kao prava balkanska zemlja. Ostale pak zemlje, koje se nalaze istočnije od Hrvatske informatorice i informatori okarakterizirali su kao balkanske, iako nisu uvijek bili sigurni što ta riječ točno znači. S

druge strane, kako vrijeme odmiče i kako se Europska unija pokušava nametnuti kao relevantni i odlučujući faktor na području Balkana (nasuprot Rusiji), tako i ostale zemlje u konstrukciju svog identiteta sve više ugrađuju odlike europskog identiteta.

Jaka je želja da se Hrvatska diferencira od pojma Balkana, a samim time i od regije. Pa se tako i danas u medijima može primjetiti u diskursu političara, obično one konzervativne struje, da se Hrvatska nikako ne smije svrstavati u "regiju", već da se mora koristiti pojam "susjedstvo" (*Jutarnji list*, 14. 2. 2017.) Ovo nema nikakvog smisla jer se radi samo o diskurzivnoj oznaci. Hrvatska se pokušava na sve moguće načine odvojiti od naslijeđenog identiteta bivše države pa tako "svoj europski identitet [doziva] u različitim kontekstima i često bez nekih eksplicitnih razloga, ali najčešće je to dozivanje bilo povezano sa hrvatskim aspiracijama europskoj integraciji" (Vaulasvirta, 2017:32). Problem je zapravo u tome, što se Hrvatska, u političkom i geo-političkom smislu, ne želi svrstavati uz rame sa Srbijom ili Bosnom i Hercegovinom, gotovo dojučerašnjim sunarodnjacima. Međutim, sam pojam regije je vrlo ambivalentan i relativno nejasan sam po sebi, kako kaže Bechev (2004.) Kada se govori o regiji, jednako kao i kad se govori o identitetima, u pojmove se upisuju karakteristike koje su relativno arbitrarne. Govoriti o regiji ili o identitetu kao o nečemu što je postojano i što se nikada ne mijenja povlači za sobom odgovornost, ali i opasnost ograničenja spoznaje. Kao što se svi fenomeni moraju promatra sa dozom sumnje i skeptičnosti, tako se mora gledati i na karakteristike i opise regija.

Hrvatska se kroz razne diskurzivne prakse pokušala odvojiti od pojma i regije Balkana. U tom odvajanju pomoglo je označavanje dijela regije gdje je Hrvatska, ali i Slovenija, kao Zapadni Balkan. Time se ukazalo na razliku između *Zapadnog* i *Istočnog* Balkana. Takvim odvajanjem postavile su se nove geopolitičke granice regije Balkana. U spomenutom dijelu regije dogodila se apropijacija. Hrvatska, ali i Slovenija prisvojile su diskurs Europske unije o Balkanu i kroz taj diskurs su se odvojile od ostatka regije. Ovo prije svega vrijedi za Hrvatsku. Osim prisvajanja diskursa odvajanja, Hrvatska se približila Europi, tj. Europskoj uniji uključivanjem u programe studentske razmjene. Sljedeće poglavlje malo će bolje pojasniti programe studentske razmjene kao jedne od mehanizama stvaranja novih značenja.

2. 4. PROGRAMI STUDENTSKIH RAZMJENA KAO MEHANIZMI STVARANJA NOVIH ZNAČENJA

Programi studentskih razmjena iznimna su mogućnost koju studenti imaju prilike iskoristiti kako bi proširili ne samo svoje znanje, već i poglede na svijet i društvo. Imati iskustvo odlaska u stranu

zemlju može vrijediti više od cijeloživotnog učenja isključivo u vlastitoj zemlji. Kao i ostala putovanja van mjesta stanovanja, studentske razmjene stvaraju mogućnost davanja novih značenja starim idejama. Kroz osobno, neposredno iskustvo novog prostora i društvenog okruženja dolazi se do novih spoznaja o starim stvarima. U ovom radu, s jedne strane, centralno mjesto ima upravo ta spoznaja, odnosno, stvaranje novih značenja. Ta produkcija novih značenja je negdje između onoga što su studenti donijeli sa sobom i onoga što su tu zatekli.

Prije svega treba reći nešto o samim programima studentskih razmjena, prvenstveno na području Europe. Vlada Republike Hrvatske 2007. godine osniva Agenciju za mobilnost i programe EU (Narodne novine, 2007.) Tako se studenti iz Hrvatske postepeno uključuju u europske programe studentske razmjene. To se događa i prije samog pristupanja Hrvatske Europskoj uniji (*Jutarnji list*, 2007.) Sam program ERASMUS-a sadrži ideju o očuvanju europskog nasljeđa i kulture. Kao jedan je od mehanizama koji održava i pokušava širiti osjećaj pripadnosti širokoj zajednici koja nadilazi kako nacionalne, pa tako i regionalne okvire. Cilj je "promovirati dublju kulturnu integraciju i doprinijeti gradnji osjećaja europskog identiteta. Erasmus program kojeg podupire EU igrao je ključnu ulogu u ovim ciljevima, povećavajući, prilično značajno tokove studentske mobilnosti" (González, Mesanza i Mariel, 2010:426-7). Hrvatska se uključivanjem u razne programe Europske unije, od dobivanja statusa zemlje kandidatkinje 2003. godine, pokušala približiti europskoj ideji i identitetu kako ga je zamislila Europska unija. Timothy Garton Ash u jednom svom komentaru na internetskim stranicama britanskog *The Guardian*-a (7. 12. 2014.) primjećuje kako prvenstveno mladi ljudi srednje i istočne Europe veliki korisnici europskog projekta razmjene. S druge strane upravo se te mlade ljude rijetko pita što misle o Europi općenito.

Koje su to karakteristike koje Europa ima, a ostali kontinenti nemaju? Taj bi se popis karakteristika mogao sastavljati gotovo zauvijek. Todorov (2008.) navodi kako su svi Europljani ponosni na činjenicu da dolaze iz dijela svijeta u kojem su rođeni umjetnici kao što su Montaigne i Michelangelo, Shakespeare i Cervantes, Mozart i Goethe i kako je to dio svijeta koji se čvrsto oslanja na društvene i političke principe ljudskih prava. Slavni Umberto Eco je u jednom intervjuu za talijansku *La Stampa*, a koji je prenio *The Guardian* rekao da se iznova moramo sjetiti kako je kultura ta koja "cementira naš [europski] identitet, ne rat" (*The Guardian*, 26. 1. 2012.) Teško je točno uprijeti prstom i nabrojati sve karakteristike koje čine europski identitet. Ali ideja Europske unije počiva na jednoj nadnacionalnoj zajedničkoj agendi. Ideja Europske unije jest jačanje veza među državama na tlu Europe, i taj "osjećaj zajedničkog identiteta dao bi više snage projektu konstrukcije Europe" (Todorov i Bracher, 2008: 3).

Kroz uključivanje Hrvatske u programe studentske razmjene, prije svega u europskim okvirima,

počelo je približavanje Hrvatske Europskoj uniji, odnosno europskom identitetu. Taj se identitet pokušao utkati u identitet Hrvatske kroz razne oblike implementacije europskih vrijednosti, a posljedično i identiteta. Bilo da je riječ o *aquis communautaire* ili o kulturi, procesi koji su se odvijali od trenutka odobravanja Hrvatskoj statusa zemlje kandidatkinje, pa sve do danas kada je Hrvatska punopravna članica Europske unije, vodili su tkz. europeizaciji. Kroz procese europeizacije, ali i kroz samo značenje spomenute riječi, primjećuje se kako je Europi potrebna reinterpretacija identiteta prostora od kojeg se oduvijek odjeljivala. Ta reinterpretacija dovodi do ranije spomenutih pomicanja, kako diskurzivnih, tako i prostornih granica regija. Europa si nije mogla dozvoliti da u svoje "društvo" primi državu koja se karakterizira kao država Balkana. Tako je Europa i kroz programe studentske razmjene htjela, kako studentima u Europskoj uniji, tako i studentima koji su trebali tek postati dio Europske unije, omogućiti razmjenu informacija, ali i kultura. U tim susretima omogućuje se prostor za revidiranje starih i stvaranje novih značenja.

Sljedeći dio rada u potpunosti je posvećen samom istraživanju. Prije svega, prvo je predstavljen način prikupljanja informacija, zatim je objašnjena metoda provođenja istraživanja i na samom kraju interpretacija dobivenih podataka.

3. ISTRAŽIVANJE

Prije svega, treba pojasniti na koji se način došlo do informatora i informatorica. Sam postupak se odvijao na dva načina. Jedan je bio prikupljanje podataka u neposrednom kontaktu. To znači da sam izravno pristupila potencijalnim informatoricama i informatorima u prostorima Filozofskog fakulteta i Fakulteta političkih znanosti i prikupljala kontakte. Na taj je način prikupljeno troje sudionika i sudionica. Do preostale četiri sudionice došlo se metodom *snowball*, odnosno, studentice i studenti koje su već bile intervjuirane zamoljene su da proslijede informaciju o istraživanju svojim poznanicama. Ukupno sam intervjuirala sedam studentica i studenata koji su u Zagreb došli studirati. Sve sudionice/i istraživanja, osim jedne, na studij u Zagreb došle su preko programa studentske razmjene Erasmus. Intervjuirani studenti i studentice su iz Austrije, Irske, Meksika, Njemačke, Poljske, Španjolske i Turske. Metoda nestrukturiranog, odnosno dubinskog intervjua učinila se primjerenom zbog toga što su za istraživanje bili važni pojedinačni dojmovi, osjećaji i mišljenja sudionica i sudionika istraživanja. Za istraživanje je bilo važno dobiti što autentičnije prikaze dojmova, mišljenja, osjećaja i doživljaja samih informatorica, sa što manjom intervencijom istraživačice. Tema Balkana se povezala sa snalaženjem studentica i studenata u svakodnevicu novog grada. Budući da je većina ispitanih ženskog roda, kada će se govoriti u množini, bit će korišten ženski rod.

U literaturi postoji teorija o tome na koji način u istraživanjima grupirati studente koji dolaze studirati u stranu zemlju. Prema Bochner, McLeod i Lin, strani studenti i studentice će "pripasti jednoj od tri društvene mreže, po silaznom redosljedu važnosti: a) konacionalnoj mreži čija je funkcija da potvrđuje i izražava kulturu zemlje dolaska; b) mreži u kojoj su studenti iz zemlje domaćina, čija je funkcija instrumentalno olakšavanje akademskih i profesionalnih aspiracija; i c) multi-nacionalnoj mreži čija je glavna funkcija rekreativna" (Bochner, McLeod, Lin, 1977: 277). Kada bi se prema toj kategorizaciji raspodijelile studentice koje sam intervjuirala, tada bi u prvu kategoriju ušla studentica iz Austrije. Kao što sama kaže, ne druži se puno sa studenticama iz Hrvatske, iako ima relativno bliske veze sa Hrvatskom. Kako profesionalno, tako i privatno. U profesionalnom smislu, jer studira hrvatski jezik, a u privatnom jer joj je partner porijeklom iz Hrvatske.

"Pa, imam prijateljicu iz Beča ovdje, tako da sam prije nego sam došla već imala nekoga s kim ću moći razgovarati kada dođem, ako ću imati nekih problema. Da, još nemam prijatelja iz Hrvatske. Ali sad imam tandem sa još dvojicom Njemaca i Hrvatom. [...] Nisam osoba koja lako prilazi drugima, a i na Fakultetu se

uglavnom svi znaju od ranije, a ja sam nova, tako da nije to lako."

U drugoj kategoriji je student iz Turske. On je rekao kako ništa ne bi uspio napraviti, što se administracije tiče, da nije imao svoju *Erasmus buddy*²: "Pokazala mi je sve o Hrvatskoj. Pokazala mi je Gornji grad, crkvu. Naučila me brojeve tramvaja i koji ide u kojem smjeru. Ne bih mogao ništa bez nje. Puno mi to znači."

Te bi u zadnju kategoriju ušle sve ostale informatorice, osim informatorice iz Irske koja je rekla, kako više nije za duge izlaske i slične zabave. Na pitanje s kime se druži, kaže da nema vremena. Informatorica iz Irske ističe se kao najstarija, pa su tako njeni iskazi i stavovi rezultat duljeg životnog iskustva.

"Nije to zato što sam starija, nego drugačije gledam na stvari [...] To ima veze sa time da se umorim brzo i često. Vikende provodim radeći, pišući dnevnik i slično, zato što moram napraviti prezentaciju kad se vratim kući. Imam blog i pokušavam preko vikenda crtati i slikati i čitam, jer želim pisati disertaciju."

Spomenutu kategorizaciju nisam mogla primijeniti na dobiveni materijal ovog istraživanja, zato što su Bochner, McLoad i Lin koristili metodu ankete, te su istraživali utjecaj kontakta unutar određenih grupa studenata koji su bili na Erasmus studentskoj razmjeni. Ovo istraživanje se oslanja na metodu nestrukturiranog intervjua, a u fokusu istraživanja su neposredna iskustva manjeg broja sudionica i sudionika.

Kao i ovo istraživanje, istraživanje koje su proveli Shaun Moores i Monika Metykova temelji se na intervjuima. Ono je obuhvatilo "20 mladih ljudi koji su intervjuirani dugotrajno tijekom 2006. i 2007. u kvalitativnom istraživačkom projektu o iskustvu okoline trans-europskih migranata." (Moores, Metykova, 2010: 173) Njihovo istraživanje se temelji na iskustvima mladih ljudi koji su isključivo došli iz zemalja Istočne Europe u zemlje Zapadne Europe, točnije Ujedinjeno Kraljevstvo. Iako su motivi migracije tih mladih ljudi međusobno različiti, "proces stvaranja prisnosti" (ibid, 172) sa novim mjestom značio je ujedno i proces stvaranja novih značenja kombinirajući ono što je poznato s onim što nije. Na temelju informacija koje su dobili od svojih informatora, Moores i Metykova rezultate su podijelili prema temama: "inicijalno iskustvo po dolasku u Britaniju. Drugo, uzeli smo u obzir nadolazeće osjećaje mjesta u novim geografskim uvjetima. Treće, donosimo razmišljanja o iskustvima i percepcijama koja su ranije bila uzeta zdravo-za-gotovo. Na kraju se fokusiramo na trans-europsko prometovanje i komunikacijske poveznice." (ibid, 177) Ovaj model istraživanja primijenjen je, donekle, u ovome radu. Kategorije u koje su se smjestile informatorice određene su na temelju onoga kako su same sebe, na neki način

2 Erasmus buddy je student ili studentica sa sveučilišta zemlje domaćina, kojoj je dodijeljena strana studentica ili student. Oni postoje kako bi se strani studenti lakše snašli u novoj zemlji.

kategorizirale tokom razgovora. S jedne strane, fokus je bio na sličnosti stavova o Hrvatskoj kao zemlji Balkana, a s druge strane na pokušaju identifikacije s novim prostorom, pa i pronalaskom novih starih značenja.

Prije nego ove kategorije budu objašnjene, treba objasniti metodu istraživanja koja je korištena u ovom radu.

3. 1. METODOLOGIJA: DUBINSKI INTERVJU

Dubinski, odnosno ne-strukturirani intervju jest kvalitativna istraživačka metoda koja omogućava ispitivačici da dođe do detaljnijih objašnjenja i odgovora na određenu temu o kojoj razgovara sa informatorom, odnosno informatoricom. "U nestrukturiranim interaktivnim intervjuima, koje se ponekad naziva i intervjuima otvorenog tipa ili narativnim intervjuima, participantama je omogućena značajna kontrola nad smjerom u kojem intervju ide" (Corbin, Morse, 2003: 339). Dubinski intervju ne koristi unaprijed definirana pitanja koja se tokom intervjuja ne mijenjaju, kao što to čini strukturirani, a donekle i polu-strukturirani intervju. Nestrukturirani, odnosno dubinski intervju pružaju veću mogućnost da se dođe do mišljenja i stavova na određenu temu. Cilj dubinskog intervjuja "je sakupljanje informacija o temama ili fenomenima koji su zanimljivi istraživačicama, ali su i istovremeno značajni događaji ili iskustva u životima intervjuiranih osoba" (Corbin, Morse, 2003: 339). Informatorici je do neke mjere prepuštena odluka u kojem će smjeru intervju teći, te što će i na koji način otkriti o temi o kojoj se govori. Ispitivačica je tu da pitanjima i potpitanjima usmjerava razgovor na temu koja nju zanima, ali to usmjeravanje mora prolaziti gotovo neprimjetno.

Neki autori, kao što su Arksey i Knight (1999) smatraju da dubinski intervjui, koliko god ponekad bili u prednosti nad polu- ili ne strukturiranim intervjuima, mogu odvesti intervju, odnosno razgovor u područja koja su za istraživačicu potpuno irelevantna. U prijevodu, dubinski intervju može trajati relativno dugo, a može sadržavati relativno malo relevantnih podataka. S druge strane, kroz dubinski intervju postoji potencijal da se dođe do stvarnih odgovora o osjećajima i iskustvima informatorica. Stvarnih, u smislu da informatorica neće previše razmišljati kada će pričati o svojim iskustvima. Neće se pitati je li ono što govori ispitivačici relevantno ili ne i neće se, vrlo često, ustručavati reći što misli o određenoj temi. Kao što je već rečeno, kod dubinskog intervjuja ne postoje fiksirana pitanja kojih se ispitivačica drži, već su ona podložna promjenama ovisno o kontekstu i raspoloženju informatorice. Zato je *posao* ispitivačice da pažljivo prati ono što informatorica govori, da postavlja potpitanja kad za to dobije prostor i da nastoji *ispod radara*

usmjeravati tok razgovora u smjeru koji će joj omogućiti optimalnu količinu podataka i informacija. Naravno, da bi intervju mogao imati sve ove odlike, potrebno je uspostaviti opušten i prijateljski odnos između ispitivačice i informatorice. To se, što se ovog rada tiče, vrlo uspješno postizalo tako da se informatoricama i informatorima omogućilo biranje mjesta i vremena u kojem će se intervju, odnosno razgovor odvijati. Mjesta sastanka su, uglavnom, bila javni prostori, kao što su razni kafići, a vremena sastanaka su bila različita: od rano popodnevnih, do ranovečernjih sati. Iako se sve informatorice i informatori nisu uvijek u početku osjećali sasvim opušteno i komotno, kako bi razgovor tekao, tako bi se one i oni postepeno opušćali i obraćali bi sve manje pozornosti na diktafon koji je bilježio svaki zvuk, kao i na mene kao na ispitivačicu sa svojom olovkom i bilježnicom. Relevantnost dubinskog intervjua u ovom radu najviše se može primjetiti u dijelu koji se bavi analizom osjećaja i dojmova samih informatorica i informatora, a koji se tiču života u Hrvatskoj na Erasmus studentskoj razmjeni. Do autentičnih spoznaja do kakvih se došlo prilikom dubinskih intervjua, odnosno razgovora sa informatorima i informatoricama, ne bi se došlo da su se kao metode koristili strukturirani ili polustrukturirani intervjui, ili možda anketa. Kao što kaže Tim Rapley: "Intervjui su, po svojoj prirodi, društveni susreti gdje govornici surađuju u proizvodnji retrospektivnih (i prospektivnih) iskaza ili verzija svojih prošlih (ili budućih) radnji, iskustava, osjećaja i misli" (Rapley, 2001: 308). Dubinu ulaska u istraživanu temu određivale su same informatorice i informatori, a na ispitivačici je bilo da aktivno sudjeluje u nestrukturiranom intervjuu tako da fokusirano sluša, iako centralnu ulogu imaju same informatorice i informatori (Corbin, Morse, 2003: 339).

Sljedeća četiri poglavlja donose analizu, odnosno interpretaciju dobivenih podataka. Informacije se odnose na ono što su informatorice i informatori podijelili o Hrvatskoj, gdje bi ju smjestili u smislu regije i kako ju uspoređuju sa zemljom iz koje dolaze.

3. 2. "OČEKIVAO SAM MODERNE AUTOMOBILE, A VIDIO SAM SAMO LADU I ZASTAVU YUGO"

Kao što sam ranije spomenula, prema dobivenim informacijama informatorice su svrstane u četiri kategorije, od kojih je prva ona u kojoj je student koje je imao velika očekivanja. Zanimljiva je činjenica da je došao iz Poljske, što potvrđuje stereotip o Istoku koji Zapad vidi kao nešto kao nešto bolje, toplije, ljepše: "Hrvatsku sam izabrao jer je bila najtoplija zemlja u koju sam mogao ići." Spominjao je kako su profesori na Zagrebačkom sveučilištu puno kreativniji od profesora u Poljskoj. Iako je teško naći izravne opise Zapada kako ga vidi Istok (u ovom smislu Istok Europe),

Lindstrom (1995.) to konstruiranje diskursa vidi u obliku obrnute refleksije diskursa Zapada o Istoku. Sukladno tome, nešto ranije Edward Said je odnos Zapada i Istoka opisao kao "odnos moći, dominacija, stalno mijenjajućih stupnjeva kompleksne hegemonije" (Said: 1978: 5). Informator iz Poljske je rekao da je bio jako iznenađen na putu iz zračne luke u grad. Očekivao je nove i moderne zgrade, a dočekali su ga grafiti na zgradama koje ne voli:

"Prvi dojam koji sam imao kad sam sišao s aviona bio je... Bio sam uzbuđen jer je bilo tako toplo, a u Poljskoj je bilo -5, a ovdje je bilo oko 12 stupnjeva, tako da je to bilo super. Kad sam ušao u autobus, bio sam tako sretan i uzbuđen. Ali kad sam vidio zgrade u Zagrebu, bio sam razočaran, tužan i frustriran jer su izgledale staro, jako staro. I grafiti posvuda. Meni se to ne sviđa. Zato nije bilo baš dobro."

Slično govori Lindstrom kada opisuje doživljaje Paula Nizana koji je putovao u "*Arabiju* kako bi pronašao razlike, ali je samo otkrio više onog sličnog" (Lindstrom, 1995: 33). Kada se mjesta iskuse osobno i neposredno, pa makar to bilo i na kratko i sa predrasudama, postoji potreba da se povežu sa nečim poznatim i prepoznatljivim. Ta potreba za povezivanjem olakšava prijelaz iz poznatog u nepoznato okruženje, te dalje omogućuje bolju komunikaciju sa samim prostorom ili mjestom. James Urry kaže kako su odnosi između društvenog i fizičkog okruženja, i međuzavisnost konzumacije materijalnih objekata, te prirodnih i izgrađenih okoliša ono što je potrebno da se neki prostor pretvori u mjesto ispunjeno simboličkim značenjima (Urry, 1995: 1). Kad se neki prostor ispuni simboličkim značenjem, tada počinje proces familiarizacije i povezivanja u svrhu lakšeg funkcioniranja.

Prije nego je došao u Hrvatsku nije znao ništa o njoj, osim da je blizu i da je relativno jeftina. Nije znao ni koliko su običaji u Hrvatskoj slični onima u Poljskoj, kao što nije znao da je jezik jako sličan. Budući da se Balkan kao tema spontano nije pojavio, informator je izravno bio upitan što misli o toj riječi i tom konceptu: "Znam da je Hrvatska pola balkanska zemlja, a pola srednjoeuropska. Za mene je to zanimljivo jer nemate jednu kulturu kao u Poljskoj, jest možda raznolika, ali ne kao ovdje." Nadalje je označio ljude u Hrvatskoj kao mirnije i opuštenije, dok su ljudi u Poljskoj brzopleti: "Niste u žurbi cijelo vrijeme, imate vremena provesti vrijeme sa prijateljima. To je dobro za mene. Zato mi se sviđa tu."

Prema dobivenim informacijama i prema cjelokupnom kontekstu razgovora, informator iz Poljske je naučio nešto o Hrvatskoj. Poljska i Hrvatska su relativno bliske zemlje ako uzmemo u obzir jezik. Zanimljivo je kako informator dvije zemlje nije povezivao prema tome. Prema svemu sudeći, upravo je program Erasmus bio taj koji je bio medijator upoznavanja i prepoznavanja sličnosti dvije zemlje. Erasmus program razmjene jest jedan od mehanizama Europske unije koji promovira "europski identitet". Pojam europskog identiteta, kao kulturnog identiteta relativno je nejasan.

Esencijalističko shvaćanje kulturnog identiteta, kako ga Stuart Hall prenosi odnosi se na "kolektivno ili istinsko jastvo koje se skriva unutar mnogih drugih površinskih ili umjetno nametnutih jastava koja su zajednička jednom narodu sa istom povijesti i porijeklom' (Hall, 1990) i koji je može stabilizirati, fiksirati ili jamčiti nepromjenjivu 'jednost' ili kulturološku pripadnost koja leži ispod svih površinskih razlika" (Hall, 2006: 360). Jamčenje te nepromjenjivosti identiteta, naročito kulturnog, održava zajednicu, u ovom slučaju, Europsku uniju, svjesnu svojih različitosti, ali i želje za jedinstvenošću.

Ponekad se europski identitet prezentira i/ili shvaća u suviše idealiziranom smislu. To se često odražava na percepciji svake zemlje koja je pozicionirana zapadno kao bolje, ljepše, modernije. U razgovoru s informatorom iz Poljske stekao se dojam da svoju zemlju vidi isključivo u negativnom svjetlu, dok je Hrvatsku zamišljao isključivo u pozitivnom svjetlu. To bi mogla biti posljedica doživljaja Hrvatske kao zapadne zemlje: "Očekivao sam da ću vidjeti moderni kapitalistički grad. [...] Očekivao sam nešto moderno. Očekivao sam da ću vidjeti super automobile, kao što su Ferrari i Maserratti, a umjesto toga vidio sam Ladu i Zastavu Yugo." Spomenuti automobili su često sinonimi za socijalizam, koji je pak nepravedno često shvaćen kao sinonim za neko zastarjelo, nazadno vrijeme. Primjećivanjem upravo tih automobila iluzija o modernoj, gotovo futurističkoj ideji Hrvatske je razbijena. To razbijanje iluzija uzrokovalo je osjećaj tuge i frustracije kod informatora iz Poljske. No, jednako kao što je i ranije spomenuti Paul Nizan, kada je došao na Istok vidio više sličnosti nego razlika, tako je i informator iz Poljske vidio kako Hrvatska i Poljska nisu tako različite zemlje, kako bi proces integracije u društvo, ali i proces olakšavanja funkcioniranja u društvu tekao što bezbolnije.

Na poslijetku, kako je ranije citirano, nakon što su se iluzije razbile i početni dojam se slegnuo, informator iz Poljske je Hrvatsku ipak doživio kao zemlju u koju bi se vratio i u kojoj bi možda i živio. Iako je ideja futurističke Hrvatske bila prisutna samo u periodu prije susreta s okruženjem kakvo jest i iako je ta ideja nakon susreta nestala, čini se da je doživljaj Hrvatske kao bolje i ljepše zemlje od Poljske prevladao. Diskurs koji na poslijetku dominirao je auto-orijentalistički, odnosno, analogno, auto-balkanistički. Premda je Poljska ušla puno ranije u Europsku uniju, nije se očekivalo da će informator koji je došao iz te zemlje imati visoka očekivanja od Hrvatske. Pojam Balkana nije ovdje bio eksplicitno prisutan. Odnosno, uobičajena karakterizacija Balkana kao nestalnog i nesigurnog područja ovdje nije bila osobito vidljiva. Međutim, vezanje marki automobila sa napretkom, odnosno zaostalošću, iako ne eksplicitno, može se povezati sa okcidentalističkim, odnosno zapadno europskim diskursom o Balkanu kao upravo nesigurnim područjem i područjem koje uvijek zaostaje. Osim što se implicitno moglo zaključiti je da Hrvatska nije na dovoljno

visokom stupnju razvoja, kako ju je zamišljao informator iz Poljske. S druge strane, ono što se eksplicitno moglo zaključiti je postojanje predrasuda o zapadnoj Europi kao inherentno modernoj i besprijetkornoj.

3. 3. HRVATSKA KAO ZEMLJA KOJA IZNENAĐUJE

Drugu skupinu informatorica čine one student/ice koje nisu znale ništa o Hrvatskoj, pa samim time i nisu očekivale ništa. Konkretnije to je student iz Turske i studentica iz Meksika. Informator iz Turske povjerio se o tome kako se informirao o Hrvatskoj kad je saznao da će tu studirati: "Koristio sam Internet da se informiram o Hrvatskoj. Jer u turskim medijima samo su priče o Francuskoj, Njemačkoj, Srednjem Istoku i slično. Ali Hrvatska je mala zemlja... Da. Koristio sam Internet i pitao sam one koji su tu bili prošlog semestra ili godine." Informatorica iz Meksika se također informirala putem interneta, jer ni u njenoj zemlji Hrvatsku se ne spominje u vijestima, osim kada su u pitanju neki sportski rezultati: "Ne, vijesti ne spominju Hrvatsku. Ne sjećam se da su spominjali. Možda samo kad je u pitanju nogomet." Kao i kod informatora iz Poljske, tema Balkana nije došla spontano. Kod informatorice iz Meksika tome je vjerojatno tako jer nije došla iz neke europske zemlje.

Na pitanje o tome što je očekivao prije nego je došao u Zagreb, informator iz Turske je rekao da je dobio više nego je očekivao. Iako, na početku razgovora jasno odvaja svoju kulturu od hrvatske (europske):

"Ovdje postoje razni organizirani događaji za Erasmus studente, postoji cijela organizacija. Toga nema u Turskoj. [...] Hrana je ovdje drugačija. Ne mogu baš sve jesti ovdje. Ne mogu naći dobar crni čaj. Ne govorim o Franckovom crnom čaju, nego o pravom crnom čaju. Turski čaj. Jako volim čaj, a vi ga tu nemate. Ljudi su drugačiji. Hrvati su puno svjetliji, a mi nismo. [...] Osjećam se drugačije. Ali ne na fakultetu. Na ulici da. Jer imam crnu kosu. I obrazovni sustav sveučilišta je totalno drugačiji od našeg. Hrvatski sustav ispitivanja je drugačiji. Tipovi pitanja i vrijeme. Sve je drugačije. Na primjer, u Turskoj ne trebaš pisati seminarski rad. Nisam znao što je seminarski rad dok nisam došao tu."

Iako jest govorio o nedostacima života u Zagrebu zbog, kako je rekao "kulturoloških razloga", ipak mu se sviđa život u hrvatskom glavnom gradu. Smatra kako je u Hrvatskoj život opušteniji, mirniji i tiši: "Negdje sam čuo da Hrvatska ima oko 5 milijuna stanovnika. Samo Istanbul ima 20 milijuna. Ovdje je tako tiho, tako opuštajuće." Zanimljiva opservacija, jer se razgovor odvijao u punom kafiću u centru grada gdje su se u pozadini konstantno mogli čuti fragmenti tuđih razgovora, i

tokom kojeg je svako toliko upućivao pitanje: "Oprosti? Nisam razumio."

Za razliku od informatora iz Poljske koji je očekivao moderne zgrade i skupe automobile, pa se razočarao, informator iz Turske nije očekivao ništa. Na pitanje što misli o konceptu Balkana, primjetio je da je Hrvatska "kao most između Balkana i Europe. Arhitektonski stil je sličan onom u Beču. I zapravo mislim da je Hrvatska europska zemlja". Informator je odvojio prostor Balkana i prostor Europe. Kroz razgovor se mogao steći dojam da svoju zemlju smatra zemljom Balkana, jer govori o drugačijoj kulturi: "Nije mi bilo teško prilagoditi se. Studiram književnost, pa čitam puno knjiga. Čitao sam i o europskoj kulturi. Poznajem europsku kulturu. Ali, naravno, malo je teško." Nedostatak očekivanja kod informatora iz Turske, jednako kao i kod informatorice iz Meksika, ostavio je prostor za stvaranje doživljaja gotovo bez predrasuda, bilo pozitivnih, bilo negativnih. Oboje smatraju kako su dobili puno više jer nisu ništa očekivali:

"Očekivao sam ništa, a dobio sam puno. [...] Želim se jednog dana vratiti."

"Ništa nisam očekivala. Preferiram ne imati očekivanja. Volim samo doći i odlučiti kad vidim. I sad mi je tako lijepo. Kad sam saznala da idem u Hrvatsku, bilo je super, ali nisam znala ništa. Pa sam počela *guglati* novac, hranu, gdje nabaviti potrepštine za život, kako živjeti u Hrvatskoj. Htjela sam se integrirati. [...] Ali došla sam, praktički, bez ikakvih informacija."

Ovo dvoje informatora došlo je na novo i nepoznato mjesto bez očekivanja. Pustili da to mjesto, taj prostor ispriča priču samo za sebe. Kod informatorice iz Meksika pojam Balkana nije bio potpuno nepoznat, ali je rekla da se sa istim nije baš susretala. Jedini kod kojih je čula za tu riječ jesu sami ljudi iz Hrvatske: "Termin *Balkan* koriste, koliko sam ja čula, samo ljudi iz Hrvatske. Nisam čula nikoga drugog da to koristi." Osim toga, druga stvar koju je čula o ovome prostoru od ljudi iz Hrvatske s kojima se druži jesu "problemi sa Srbima. Pa ne volite Talijane, pa Nijemce. Takvi problemi sa susjedima." Na pitanje zašto misli da je to tako, odgovara da vjerojatno ima veze s ratom koji je bio relativno nedavno.

Slično kao i kod informatora iz Poljske, informator iz Turske, koja se također nalazi na europskom zamišljenom istoku, Hrvatsku nije doživio kao zemlju Balkana. Ovdje se možda malo ističe informatorica iz Meksika, jer je njena povezanost sa Europom slaba ili gotovo nikakva, tako da nije baš moguće u potpunosti izjednačiti ovo dvoje informatora. Međutim, kao što informator iz Turske Hrvatsku više karakterizira kao europsku nego balkansku, tako ni informatorica iz Meksika u Hrvatskoj ne vidi stereotipičnu balkansku zemlju. Štoviše, vidi ju kao zemlju u čije se običaje njena zemlja može ugledati: "Na primjer, kad prelazim cestu... Na semaforu auti stanu i mogu proći. To u Meksiku nije tako. Svatko ide kako želi. Ne poštuju se propisi." Ovo je tipičan primjer koncepta

koji se naziva simbolička geografija. Koncept simboličke geografije neodvojiv je od definiranja koncepata koji se odnose na regije i granice regija, odnosno samog prostora. Ideja simboličke geografije leži u načinu na koji se geografski prostori diskurzivno konstruiraju. Manifestacija ovog koncepta je još snažnija kada su osobna i neposredna iskustva prostora u pitanju. Pa tako upisivanje pozitivnih karakteristika u nove prostore, a negativnih u stare, stvara dojam odvajanja. Iako su prostori uvijek neutralni sami po sebi jer se sastoje od fizičkih dimenzija i zapravo se svode samo na izračunljive determinante. Upisivanjem simbola i davanjem osobnog značenja prostorima, oni dobivaju novu dimenziju. Kroz tu novu dimenziju se iz pukih fizički određenih entiteta pretvaraju u uvijek drugačija, promjenjiva i nikad dovršena mjesta susreta kako fizičkih determinanata i simboličkih značenja, tako i samih značenja.

3. 4. AUTO-OKCIDENTALIZAM KOD INFORMATORICA IZ NJEMAČKE I AUSTRIJE

Treća kategorija u koju je bilo moguće svrstati sugovornice jest kategorija onih koje su ostale iznenađene neorganiziranošću, odnosno spontanošću, što je također dio simboličke geografije. To su informatorice iz Austrije i Njemačke. Zanimljivo je kako su baš i samo informatorice iz te dvije zemlje spomenule temu organizacije, odnosno nedostatka iste. Ustaljena je predrasuda da su Nijemci i Austrijanci izuzetno organizirane nacije. Čini se da se ta predrasuda perpeturira u njihovim razmišljanjima o zemlji u koju su došle studirati:

Njemica: "Ljudi ovdje su puno opušteniji. Nekad me to živcira. Valjda zato što sam Njemica i mi imamo određene napatke kada i kako se što radi. A vi samo kažete: "Hej! Ajmo napraviti to i to!" i napravite. S jedne strane me živcira, ali s druge strane je lijepo iskustvo. Drugačije je."

Austrijanka: "Imam prijateljicu koja mi je rekla da ovdje nije sve baš dobro organizirano. Da ima puno birkoracije. I nije tako jednostavno. Moraš napraviti puno toga, ne znaš točno što, pa trebaš pitati, a nitko ne zna ništa. [...] Početak je za mene bio težak. Jer volim sve organizirati i planirati sve. Učenje, čitanje. Pokušala sam ne očekivati ništa."

Obje informatorice primjećuju neorganiziranost, odnosno spontanost u različitim oblicima komunikacije sa ljudima iz Hrvatske. I jednoj i drugoj je ono sa čime su se susrele strano i drugačije od onoga na što su navikle kod kuće.

Budući da su se oba razgovora vodila u kafićima u centru grada, čini se da je to potaknulo razmišljanje o još jednoj predrasudi. Jedino informatorice iz ove dvije zemlje imale su na umu, tkz.

"kulturu ispijanja kave". Kad je u pitanju neljubaznost, informatorica iz Austrije je primjetila da su ljudi u Hrvatskoj ponekad jako neljubazni: "Neki Hrvati su bezobrazni. Ne u smislu riječi koje izgovore, nego kroz govor tijela. Idu, pa te gurnu i ne kažu "Oprosti." ili nešto tako. Za mene je to neobično, jer ako to netko napravi u Beču, svi se osjećaju nelagodno. I obično kažeš "Oprosti." ili nešto tako. Ovdje ne kažu ništa." S druge je strane informatorica iz Njemačke koja se pak jako iznenadila što puno ljudi govori engleski, ali i njemački: "Jako sam se iznenadila što ljudi govore jako dobro engleski, na primjer. I za njemački. Gotovo svaki Hrvat zna barem jednu riječ na njemačkom. A nekoliko ih čak govori njemački bolje od engleskog, pa mogu sa mnom razgovarati." Na pitanje što misle o riječi, odnosno pojmu Balkana, obje su odgovorile kako nisu previše razmišljale o tome da idu na Balkan:

Austrijanka: "Riječ Balkan je više kao neki stereotip u Austriji i Njemačkoj. Da nije sve razvijeno kao u drugim zemljama u Europi. [...] Prije nego sam došla, nikad nisam pomislila da je ovo balkanska zemlja. Već sam bila u Hrvatskoj. [...] Samo sam bila nervozna oko toga kako ću se tu smjestiti."

Njemica: "Ono na što ljudi u Njemačkoj pomišljaju kada se spomene Hrvatska je obala i lijepa mjesta tamo. Nitko nije govorio o tome kako idem u Zagreb, umjesto u Francusku. Sve je bilo ok i jednako."

Informatorica iz Njemačke, slično kao i informatori iz Poljske i Turske vide Hrvatsku između Balkana i Europe. To potkrepljuje time da su kultura i jezik slični drugim zemljama kao što su Srbija ili Bosna i Hercegovina i da je hrana ponekad ista, ali misli da je Hrvatska razvijenija sada:

"Kao na primjer Zagreb. Dođeš u Zagreb i ne misliš da si u istočnoeuropskoj zemlji. Jer sve zgrade su u austro-ugarskom stilu. I sve je tu zapadnjačka kultura. I Hrvatska sama. Stvarno radi puno na turizmu. Obala je zaista turistička. [...] Dakle... Mislim da je Hrvatska između tih dviju stvari."

Poimanje istočne Europe kao nečeg drastično drugačijeg ovdje se manifestira kroz iznenađenje zatečenim. Za razliku od informatora iz Poljske koji je očekivao gotovo futuristički grad, informatorica iz Njemačke je očekivala manje razvijeni, "tipično istočnoeuropski" grad. Sama ideja postojanja *tipičnog* istočnoeuropskog grada pretpostavlja i ideju postojanja *tipičnog* zapadnoeuropskog grada. U ovom slučaju ta tipičnost se odnosi na izgled zgrada (uglavnom u centru grada). Arhitektura 19-og stoljeća simbolizira napredak i osjećaj veće sigurnosti jer podsjeća na arhitekturu gradova bliskih informatorici iz Njemačke. Ako bi se ušlo u još dublju analizu, moglo bi se reći da orijentiranost turizmu također označava napredak i približavanje "zapadnjačkoj kulturi". Iako nije sasvim sigurna što je to točno što Hrvatsku čini balkanskom zemljom, sigurna je u obilježja koja ju čine zapadnoeuropskom zemljom.

Informatorice iz Austrije i Njemačke usporedile su Zagreb, odnosno Hrvatsku sa Srbijom.

Austrijanka kaže kako misli da bi joj bilo drugačije da je u Srbiji:

"Zato što je Hrvatska katolička zemlja nije tako drugačija od Austrije, jer je Austrija katolička zemlja. Ne znam, ali mislim da u Srbiji je drugačije jer tamo postoji puno islamskih... Islam je tamo, ne znam. Ne kažem da mislim da islam nije dobar, nego je drugačija kultura. I također, Hrvatska je dio EU."

Zanimljivo je kako je diskurs o Islamu u zapadnoj Europi došao do toga da se sve ono što nije uobičajeno percipira kao islamsko. Srbija, budući da nije u Europskoj Uniji, očito je još uvijek sakrivena u svakodnevnom diskursu zapadne Europe i o njoj se ne zna puno. Kao što se o Hrvatskoj nije znalo puno prije nego je ušla u Europsku uniju, tu sudbinu slijedi i Srbija. Hrvatska je imala sreću da se o njoj pisalo kao o "zemlju sakrivenog blaga" (Sam Tanner, 12. 5. 2010.), dok Srbija, čini se ima "ugled" ne-katoličke, što automatski povlači paralelu sa Islamom. Iako se Srbija, kao i većina zemalja u kojima prevladava kršćanstvo, smatra braniteljicom kršćanstva od Islama. To se nastojanje legitimira kroz pripadnost Europi i europskom identitetu (Vaulasvirta, 2017: 29). Čini se da je Hrvatska, baš zbog ulaska u Europsku Uniju percipirana kao dio Europe, kao zemlja koja je sigurna. Čak ponekad i sigurnija od, recimo, Pariza: "Dečko me podupirao. Rekao je da je bolje da idem u Hrvatsku nego u Francusku, u Pariz, zbog terorizma. Boji se toga.", rekla je informatorica iz Njemačke.

Informatorica iz Njemačke je bila u Beogradu. Osjećala se potpuno drugačije jer je u Beogradu zatekla puno više, prema njenim riječima, ruševnih zgrada. Smatra da je Beograd bio više pod "komunističkim utjecajem", a da se to u Zagrebu ne vidi. Upitana je zna li da su do početka 1990-ih Beograd i Zagreb bili u istoj državi. Rekla je da zna, ali nije točno znala reći zašto joj je Zagreb drugačiji od Beograda, osim što je Zagreb izgrađen kako treba i da nema toliko balkanskog utjecaja:

"To je bio za mene potpuno jedan drugi grad. Uopće ga ne mogu usporediti sa Zagrebom. Mislim da je Zagreb više, ne znam mogu li reći razvijeni, ali ima više zapadnjačke kulture. U Beogradu je postojao komunistički utjecaj, da. Zagreb možda nije imao to, pa je to možda razlog. Ali i postoji više ruševnih zgrada tamo. Zagreb je tako čist i izgrađen kako treba. Da. I nemate taj balkanski utjecaj. [...] Ne znam zašto, ali Zagreb, Hrvatska su drugačiji."

Nejasno je što bi točno bio "balkanski utjecaj". Jer na pitanje o konceptu Balkana nije imala jasan odgovor, osim da je Beograd "više balkanski" od Zagreba. Prema ovome što je u gore navedenom citatu informatorica rekla, čini se da je "balkanski utjecaj" odgovoran za ruševne zgrade i ne baš plansku izgradnju grada. Beograd, budući da je građen na brežuljkastom tlu uz ušće rijeka Save i Drave, čovjeku se može činiti kako je sve građeno *zbrda-zdola*, doslovno i figurativno. S druge strane je Zagreb koji je građen na relativno ravnom tlu i čije se ulice u centru, ali i u većini šireg središta sijeku pod pravim kutevima. Zaista se može steći dojam da je Zagreb izgrađen planski, a

Beograd ne. Iako, ako pogledamo bilo koji drugi veći europski grad, svi su oni građeni sličnije Beogradu nego Zagrebu.

Informatorica iz Njemačke se prisjetila kako se osjećala dok je dolazila u Zagreb: "Prva stvar dok sam dolazila ovdje, sa zračne luke, bila sam na starom, koji je bio jako mali, pa sam pomislila, "Oh, dobro!". Onda je bus vozio prema željezničkoj stanici prema autobusni kolodvor³, bilo je kao: "Da, dobro... Malo je ružno ovdje." Ali mislim da je to normalno u bilo kojem velikom gradu."

Na kraju, kad se u cjelosti usporede ova dva razgovora, ono što ih spaja nije samo predrasuda o boljoj organiziranosti ljudi u zemljama iz kojih dolaze, već i neke predrasude koje se perpetuiraju kada je riječ o ljudima iz Hrvatske. Nije nužno samo u pitanju pojam Balkana i eksplicitnog navođenja što to za njih znači, već i druge stvari, koje nisu nužno osvještene predrasude. Na Hrvatsku ne gledaju nužno kao na zemlju koja je nazadna, ali sigurno kao na zemlju koja jest drugačija. Ta se različitost očituje prije svega u jeziku koji je različit od germanskih jezika. Na pitanje kako su njihovi bližnji reagirali kada su im rekle da idu na razmjenu u Hrvatsku, ni kod jedne sigurnost nije dovođena u pitanje:

Austrijanka: "Mama je bila jako zabrinuta. Ali ne zato što idem u Hrvatsku, nego zato što idem sama. Po prvi puta. Nije bila zabrinuta zbog zemlje, jer je Hrvatska dio Europe i nije opasna ili slično. Ne mislim da je opasna. Jer je dio Europe, više je... Slična je, ok, ne slična, ali integrirana."

Njemica: "Dečko me podupirao. Rekao je da je bolje da idem u Hrvatsku nego u Francusku, u Pariz, zbog terorizma. Boji se toga. A prvo što su mi roditelji rekli je: "Super! Posjetit ćemo te na ljeto!" Kad se u Njemačkoj pomisli na Hrvatsku, to je obala i sva lijepa mjesta tamo. Nitko nije govorio da sam izabrala Zagreb umjesto Francuske. Bilo je sve ok u istom smislu."

Kroz ova dva razgovora, ne samo da je granica Balkana pomaknuta istočnije od Hrvatske, već je i informiranost o tom prostoru relativno slaba. Čini se kao da je pojam Europe, odnosno Europske unije dovoljan da se zemlju čija je pozicija nekada bila na Balkanu, više takvom ne smatra. Čini se kao da Europska unija i svi njeni mehanizmi koji promoviraju jedinstveni europski identitet uspjevaju redefinirati identitete zemalja koje postaju njen dio.

3. 5. USPOREDBA SA IRSKOM I ŠPANJOLSKOM: KRITIČKI POGLED

U posljednju kategoriju ulaze studentice iz Irske i Španjolske. Od svih intervjuiranih studentica, njih dvije su jedine pronašle sličnosti sa svojim zemljama. Iako je komentar o Balkanu i opis samog

³ nije deklinirano, budući da se razgovor vodio na engleskom, a informatorica je ovo izgovorila na hrvatskom

pojma uvijek nekako sličan, ove dvije studentice, možda više nego ostalih pet, na svijet gledaju uz nešto više samorefleksije. Osim tog, ove dvije informatorice ističu se samim time što je s njima razgovor tekao prirodnije, pričale su svoje doživljaje bez puno usmjeravanja istraživačice. Kada se uzmu čitavi razgovori, obje informatorice su jasno izražavale svoje stavove i razmišljanja o Hrvatskoj i njenom položaju na Balkanu. Također, ove dvije informatorice su o temi Balkana pričale najdulje od svih informatorica. Stekao se dojam da su osvještene i informirane, iako možda nisu, prije dolaska ovdje znale puno o Hrvatskoj. Tako je informatorica iz Španjolske rekla: "Kad sam birala, vidjela sam na listi Hrvatsku i pomislila sam, nikad nisam bila u Hrvatskoj, ne znam puno o njoj. Nikad prije nisam pomišljala na odlazak u neku zemlju koja je na istoku Europe. I rekla sam, ok, zašto ne." Ideja da je ovdje opasno, kao ni kod ostalih informatorica, pri biranju mjesta studiranja nije bila zahvaćena. Tek na pitanje što misle o Balkanu odgovaraju:

Irkinja: "Prva stvar koja mi padne na pamet kad netko spomene Balkan je rat. Žao mi je, ali to je tako. Ovo je izlomljena zona što se tiče povijesti. Balkan je nestalan entitet. I sigurno bih bila svjesna rata. Rat koji se dogodio u '90-ima. To, to mi, na žalost, prvo pada na pamet. To bi bila moja inicijalna percepcija, ali ne i jedina."

Španjolka: "Ljudi u Španjolskoj kad su čuli za Balkan, pomisle na Bosnu i rat ili Jugoslaviju i rat ili povezanost sa Rusijom ili socijalizam. Dakle, mislim za nas, Španjolsku, Francusku, nisam sigurna za Njemačku, o Balkanu mislimo kao o nečemu jako dalekom od nas. Zato što nismo dobili informacije o Balkanu sve dok neke zemlje nisu ušle u Europsku Uniju. Mislim da smo tako zatvoreni u vlastitoj privilegiranoj poziciji."

Ovdje kod informatorice iz Španjolske, jasno se može vidjeti odvajanje "nas" od "vas" ("njih"). U daljnjem toku razgovora se primjećuje da je to odvajanje samo nominalno, te da informatorica ima svijest o arbitrarnosti takvog diskursa. Kao što kaže iznad u citatu, "mi smo zatvoreni u vlastitom privilegiranom položaju." S druge strane primjećuje pretjeranu "poniznost" ljudi iz Hrvatske kada govore o vlastitoj zemlji. Za usporedbu je dala dvije djevojke s kojima trenutno stanuje:

"Na primjer, moje cimerice, nekada pričaju o Hrvatskoj kao da ih je sram. Jer u Španjolskoj je takva politička situacija. Toliko je korupcije. Obrazovanje nije besplatno. Nakon Švicarske, kod nas je obrazovanje najskuplje. U Hrvatskoj je obrazovanje besplatno. Trenutna vlada u Španjolskoj, koja je desna, zatvara javne bolnice, škole, tako da, nema puno razlike između Hrvatske i Španjolske. I ljudi, ljudi su tako slični, mi smo tako slični. Ne biste se smjeli osjećati manje vrijednima od Španjolaca ili Francuza ili Njemaca, jer nema razloga. "

Svjesna je da ne postoje "bolje i lošije zemlje", već bolje i lošije vlade i vlast. Spomenula je kako u Španjolskoj danas jedno od troje djece pati od gladi i kako se ne smiju zatvarati javne ustanove kao

što su bolnice ili škole samo zato što se dogodila financijska kriza. Područje Balkana ne vidi kao drugačije. Štoviše, vidi puno više sličnosti nego ostale informatorice.

Što se tiče informatorice iz Irske, ona pak, vjerojatno zbog većeg životnog iskustva, može usporediti događanja na području Balkana tokom 1990-ih sa onima na sjeveru Irske, jer ih je proživjela:

"Balkan kao tema više ne postoji baš. Možda je bila aktualna prije 20, 30 godina. I tada kad smo suprug i ja došli prvi put ovdje, dobili smo uvid u percepcije ljudi o tome što se događalo i ostalim stvarima i stranama koje su bile uključene. Zato što u Irskoj, rekla bih, postoji određena paralela u smislu rata u Irskoj i rata ovdje. Tako da bilo je rasprava, ali ne znam... Ljudi u Irskoj sigurno su bili politički svjesni i bili su svjesni ratne situacije ovdje i što se događalo. [...] Ovo je izomljeno područje, balkanske države. Puno je kultura ovdje umiješano. Tako je različito zbog svih različitih aktera, znaš. Ali na sjeveru Irske postoje samo dva plemena, katolici i protestanti. Kada se opisuje jednostavnije je, iako puno kompleksnije kad se zagrebe površina. Ali lakše je reći "ok, to se događa između katolika i protestanata." Ali onda uključiš britanski aspekt. Tako da ima sličnosti u smislu groznih zvjerstava, grozota, u smislu nepotrebnog nasilja, tako da da, postoje paralele, apsolutno."

Jasno se vidi, iako je ranije rekla kako joj je prva asocijacija na riječ Balkan rat, da ne postoji, kao ni kod informatorice iz Španjolske, internalizirana predrasuda o ovoj regiji. Shvaća da je predrasuda o ovom prostoru razmišljati kao o opasnom, ali ipak postoje neke rezerve kad je riječ o hrvatskim susjedima Srbiji:

"Imam rezervu oko Srbije. Nisam u potpunosti sigurna, sigurna sam da su Srbi divni, ali kako dolazim iz irske perspektive, moraš shvatiti da mir generalno... Osjeća se da postoje neke stvari koje se trebaju riješiti, koje nisu riješene, ali ja mislim, kao i Sjever, da moraš nastaviti. [...] Iako učiš od prošlosti, ne kažem da ne trebaš učiti o povijesti, jer trebaš, ali moraš osvijestiti da su ljudi drugačiji, da će uvijek postojati razlike, ali da se mirovni sporazum može osigurati i to je dobar znak. Ali moraš moći nastaviti. Uvijek će biti sektora... Isto je i tamo na sjeveru. Još uvijek postoje neriješene stvari, znaš."

Zanimljivo je ovo objašnjenje. Srbija je još uvijek doživljena kao nesigurna zona. U nastavku razgovora spomenula je kako bi voljela otići u Srbiju i vidjeti. Rezervirana je zbog toga što je dojam koji Srbija uživa u tamošnjim medijima relativno negativan. Međutim, kao što je ranije rekla, dolazi iz područja koje je također bilo zahvaćeno ratom, pa se čini da taj dojam ipak nije u potpunosti negativan.

Informatorica iz Španjolske pokušala je, osim u suvremenim problemima, Španjolsku usporediti sa Hrvatskom iz povijesne perspektive. Pokušala je povući paralelu između španjolskog građanskog rata koji se odvijao 1936. i rata nakon raspada Jugoslavije:

"U Španjolskoj. Mi smo proživjeli rat u 1930-ima. To je bio građanski rat. Obitelji su bile razdvojene samo zbog ideoloških, političkih pogleda. Kod puno mojih prijatelja, baka ili djed umrli su jer ih je streljala nacionalistička banda. [...] Jedna obitelj bi ostala bez puno članova samo zato što su jedne ubili jedni, a druge drugi. A u Jugoslaviji, to se događalo, koliko sam čula, na sličan način. Živjeli ste zajedno. Stvarali ste obitelji zajedno sa Srbima i odjednom ste bili u ratu. U Španjolskoj, dogodilo se isto."

Ovdje se jasno može detektirati neopterećenost vlastitom "privilegiranom pozicijom". Iako je svjesna da dolazi sa Zapada Europe, taj Zapad ipak nije nositelj drugačijih vrijednosti, već obična strana svijeta koja se iz velikog početnog slova pretvara u malo, općenito. Čini se da je takvo shvaćanje vlastite pozicije kao ništa vrijednije, niti važnije, omogućilo sagledavanje svijeta oko sebe iz kritičke pozicije.

Za razliku od ostalih informatorica, informatorice iz Irske i Španjolske ne sagledavaju samo zemlju u koju su došle iz kritičke pozicije, već imaju kritičko mišljenje i stavove o vlastitim zemljama. Za razliku od, primjerice, informatorice iz Austrije koja je u Zagrebu uočavala nepristojnost u tramvajima, ove dvije informatorice u Hrvatskoj vide ono dobro i loše u jednakoj mjeri kao i u vlastitoj zemlji. Balkanistički diskurs ovdje nije prepoznat. Ono što prevladava jest diskurs jednakosti, odnosno jednake važnosti, gdje se stereotipične karakteristike gotovo poništavaju i sve se kontekstualizira s obzirom na problem. Iako, kad je riječ o opisima Balkana, vidi se određena nužnost govorenja u stereotipovima. To je vjerojatno zato što sam naziv Balkan u sebi sadrži karakteristike koje nose određene vrijednosne sudove. Unatoč tome, obje informatorice te stereotipove ne koriste kao nešto dano, nepromjenjivo i samorazumljivo, već ih propitkuju i daju svoja viđenja koja su temeljena na neposrednom iskustvu.

4. ZAKLJUČAK

U ovom se radu problematizirala ideja o Hrvatskoj kao zemlji Balkana. Za ispitivanje ovog problema bilo je potrebno napraviti empirijsko istraživanje. Ono je uključilo studentice i studente iz sedam različitih zemalja. Sve studentice, odnosno studenti, osim jedne, u Zagreb su došli studirati iz neke europske zemlje. Metoda koja je korištena za istraživanje je dubinski intervju. Kroz istraživanje se doznalo što studenti na razmjenu misle o Hrvatskoj, gdje bi ju smjestili u smislu regije i kako ju uspoređuju sa zemljom iz koje dolaze. Kako bi rad bio pregledniji studenti i studentice su grupirani na temelju sličnosti stavova o Hrvatskoj kao zemlji Balkana, s jedne strane, i pokušaja povezivanja i identificiranja s novim prostorom, s druge strane.

Nakon analiziranja i interpretiranja dobivenih informacija, prvo što se može zaključiti jest da je diskurs koji u svom fokusu ima balkanizam, kod studentica i studenata koji su u ovom istraživanju intervjuirani, ne postoji eksplicitno. No kada ih se direktno pita da Hrvatsku smjeste u neku regiju, odgovori koji su uglavnom dobiveni smještaju Hrvatsku između Europe i Balkana. Obješnjanja su uglavnom vrlo slična. Primjećuju fasade zgrada koje podsjećaju na nešto što im je poznato i što su već vidjele negdje u nekom drugom dijelu Europe (Zapadne, prije svega). Da bi opisale zašto misle da je Hrvatska na prostoru koji spaja Istok i Zapad, često koriste usporedbe sa Srbijom. U tom uspoređivanju Srbija ima status zemlje Balkana, dok Hrvatsku u pravilu svrstavaju među zemlje Europe. Zanimljivo je to što odvajaju Balkan od Europe, kao da nije njen dio. Osim spomenutog, može se primjetiti da studentice i studenti često kao odgovor na pitanje jesu li se bojali doći sami u Zagreb na studij, daju činjenicu da je Hrvatska sada dio Europske unije, pa je samim time jednako sigurna kao i ostale zemlje članice. Zanimljivo je da se Srbije ipak malo boje, jer nije dio Europske unije.

Iako možda nije osviješten, balkanistički diskurs je prisutan kod četiri od sedam ispitanih studentica i studenata. Dvije studentice na Hrvatsku gledaju jednako kritično kao i na vlastitu zemlju. Iako na eksplicitno pitanje o tome što misle o Balkanu iskreno odgovaraju unutar kategorija koje koristi balkanistički diskurs, ali to objašnjavaju nedostatkom informacija.

Osim što se kod većine ispitanih studentica i studenata jasno primjećuje balkanistički diskurs, kod dvije studentice iz Austrije i Njemačke primjećen je i auto-okcidentalistički diskurs (u smislu kako ga je opisao Lamont Lindstrom). U pričanju o svojim iskustvima života u Zagrebu obje studentice sebe su, kao Austrijanka i Nijemica, stereotipično okarakterizirale kao izuzetno organizirane. To su učinile kroz razlikovanje od onoga što su, opet stereotipično okarakterizirale kao dio hrvatske

kulture, a to je opuštenost.

Kada se uzmu sve dobivene informacije, može se zaključiti da je europeizacija kao proces približavanja europskog identiteta tkz. *Zapadnom Balkanu*, četiri godine nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju, urodio plodom. Barem što se percepcije intervjuiranih studentica i studenata tiče. Programi studentske razmjene imali su svoju ulogu u tome da približe nekadašnje zemlje Balkana Zapadu Europe.

Pojmovi orijentalizma, ali u ovom slučaju, ponajviše balkanizma, označavaju diskurzivne prakse koje su u službi uspostavljanja odnosa moći. Iako nisu u potpunosti osvještene, kroz jezik i kroz značenja perpetuiraju stereotipično poimanje Balkana u Zapadnoj Europi, prije svega. Čini se da Zapadna Europa i dalje svoj identitet konstituira u odnosu sa Balkanom. Ta se granica Balkana, s ulaskom Hrvatske u Europsku uniju, pomaknula prema istoku, točnije prema Srbiji. To otvara pitanje budućih proširenja Europske unije, koja bi obuhvaćala ostale zemlje nastale nakon raspada Jugoslavije i način na koji bi se gledalo na te zemlje jednom kada postanu članice. I što bi se moglo dogoditi, odnosno na koji način bi se balkanistički diskurs mogao promijeniti i prilagoditi, kada Balkana kao regije kakav je danas više ne bude.

5. LITERATURA

Arksey, H., Knight, P. (1999) *Interviewing for Social Scientists An Introductory Resource with Examples*, London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage

Bechev, D. (2004) "Contested borders, contested identity: the case of regionalism in Southeast Europe" u *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 4, No. 1, 77-95.

Bhabha, H. K. (1996.) "Culture's In-Between" u Hall S., Du Gay P. (ur.) *Questions of cultural identity* London: Sage, 53-60.

Bochner, S., McLaod, B. M., Lin, A. (1977) "Friendship Patterns of Overseas Students: A Functional Model" u *International Journal of Psychology*, Vol. 12, No. 4, 277-294

Corbin, J., Morse, J. M. (2003) "The Unstructured Interactive Interview: Issues of Reciprocity and Risks when Dealing with Sensitive Topics" u *Qualitative Inquiry* Vol. 9, 335-354

Fleming, K. (2001) "Orientalizam, balkanizam i balkanska istoriografija" u *Filozofija i društvo XVIII*, 11-32.

Goldsworthy, V. (2002) "Invention and in(ter)vention: The rhetoric of balkanization" u Bjelić, D. I., Savić, O. (ur.) *Balkan as metaphor – Between globalization and fragmentation* Cambridge, London: MIT Press

González, C. R., Mesanza, R. B., Mariel, P. (2010) "The determinants of international student mobility flows: an empirical study on the Erasmus programme" u *High Education* Vol. 62, 413–430

Hall, S. (2006) "Kome treba 'identitet'?" u Duda, D. (ur.) *Politika teorije - zbornik rasprava iz kulturalnih studija* Zagreb: Disput, 357-374.

Krajina, Z. (2016.) "Why the Balkans, why now, who cares?" u Blanuša, N., Krajina, Z. (ur.) *EU, Europe Unfinished: Mediating Europe and the Balkans in a Time of Crisis* London; New York: Rowman & Littlefield International, 3-27.

Lindstrom, L. (1995) "Cargoism and occidentalism" u Carrier, J. R. (ur.) *Occidentalism, images of the West*, Oxford: Claredon Press, 33-60

Moores, S., Metykova, M. (2010) "'I didn't realize how attached I am': On the environmental experiences of trans-European migrants" u *European Journal of Cultural Studies*, Vol. 13, No. 2,

171-189.

Moore, S. (1994) "Text, readers and contexts of reading: Developments in the study of media audiences" u D. Graddol i O. Boyd Barrett (ur.) *Media exts, authors and readers: A reader*, Clevedon, Philadelphia, Adelaide: The Open University, 256 – 273

Morley, D. i Robins, K. (2002) *Spaces of identity - Global Media, Electronic Landscapes and Cultural Boundaries*, London; New York: Routledge

Rapley, T. (2001) "The art(fulness) of open-ended interviewing: some considerations on analysing interviews" u *Qualitative Research*, Vol. 1, No. 3 303-323.

Said, E. (1978) *Orientalism*, New York: Vintage books.

Todorov, T., Bracher, N. (2008) "European identity" u *South Central Review*, Vol. 25, No. 3, 3-15

Todorova, M. (2015) *Imaginarni Balkan*, Zagreb: Naklada Ljevak.

Urry, J. (1995) *Consuming places*, London, New York: Routledge

Vaulasvirta, M. (2017) "Representations of the 'Balkans' in the Foreign Policy Discourses of Croatia, Macedonia and Bosnia and Herzegovina" u *Contemporary Southeastern Europe*, Vol. 4, No.1, 26-53.

Službena glasila

Narodne novine (2007) Zakon o Agenciji za mobilnost i programe Europske unije.

http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2007_10_107_3131.html Pristupljeno 6. 6. 2017.

Internetske stranice

http://gorila.jutarnji.hr/vijestigorila/galerije/dogadanja/potrebno_osnivanje_agencije_za_mobilnost_i_program_eu/ Pristupljeno 6. 6. 2017.

<http://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/miro-kovac-na-facebooku-objasnio-besmisleno-je-koristiti-pojam-regija-nase-polaziste-je-hrvatska-nikakva-regija/5632503/> Pristupljeno 6. 6. 2017.

<https://samtanner.wordpress.com/2010/05/12/croatia-the-country-of-hidden-treasures/> Pristupljeno 3. 6. 2017.

<https://www.theguardian.com/commentisfree/2014/dec/07/europe-brussels-european-eu>

Pristupljeno 5. 7. 2017.

<https://www.theguardian.com/world/2012/jan/26/umberto-eco-culture-war-europa> Pristupljeno 5. 7. 2017.

6. SAŽETAK

Ovaj rad istražuje percepciju Hrvatske kao zemlje Balkana iz perspektive stranih studenata i studentica na razmjeni. Istraživanje se temelji na konstituiranju identiteta balkanske regije koja se shvaća kao odrednica hrvatskog nacionalnog prostora. Spomenuta povezanost upućuje na značenjske borbe u koje su uključeni i studenti i studentice na razmjeni. Kroz pojmove orijentalizma, koji implicitno nagovještava i pojmove balkanizma, te okcidentalizma, istražuje se način uspostavljanja odnosa moći na području Europe. Intervjuirani studenti i studentice, iako često nesvjesno, unatoč susretu sa novom okolinom perpetuiraju već postojeće predrasude o Balkanu, ne dovodeći u pitanje hegemonijske odnose. Kroz stalne borbe oko značenja pokušava se uspostaviti identitet Balkana kao regije i Hrvatske kao zemlje između Balkana i Europe.

Ključne riječi: orijentalizam, balkanizam, okcidentalizam, Balkan, Hrvatska, Europa, studenti, borbe značenja

SUMMARY

This paper explores the perception of Croatia as a country of the Balkans from the perspective of foreign exchange students. The research is based on the constitution of the identity of the Balkan region, which is understood as a determinant of Croatian national space. The mentioned linkage refers to struggles over meanings in which exchange students are involved. Through the notions of Orientalism, which implies the notions of Balkanism and Occidentalism, establishing a relationship of power in Europe is explored. Interviewed students, albeit often unconsciously, and despite encountering new environment, perpetuate existing prejudices about the Balkans, without questioning the hegemonic relationships. Through the constant struggle over meaning, the identity of the Balkans as a region and Croatia as a country between the Balkans and Europe is being established.

Keywords: Orientalism, Balkanism, Occidentalism, the Balkans, Croatia, Europe, students, struggle over meaning